

Frankolijnen en Patrijzen als hobby

Een praktijkhandleiding voor liefhebber en fokker

N.H van Wijk en H.Slijkhuis

Rode steenpatrijs

Inhoud

1	Inleiding	3
2	Historie en domesticatie	3
3	Indeling en geslachten	4
4	Eigenschappen	4
5	Meest gehouden soorten	5
6	Huisvesting	6
7	Voeding	9
8	Ziekten en andere ongemakken	11
9	Fokken	13
10	Frankolijnen (algemeen)	20
11	Meest gehouden soorten frankolijnen	21
12	Overige soorten frankolijnen	23
13	Patrijzen (algemeen)	24
14	Groep Steenpatrijzen	25
15	Groep Bospatrijzen	27
16	Groep Grijze patrijzen	29
17	Groep Zandpatrijzen	30
18	Groep van de Madagascar patrijs	31
19	Groep Bamboepatrijzen	31
20	Georganiseerde kleindierliefhebberij	32
21	Nederlandse DFKP-club	41

In dit boek worden de meest gehouden soorten frankolijnen en patrijzen beschreven en voorzien van prachtige kleurenfoto's..

© voor tekst en foto's ligt het auteursrecht bij N.H.van Wijk en H.Slijkhuis

Ede, maart 2008, bijgewerkt 2009

Deze praktijkhandleiding wordt aangeboden door de

Nederlandse DFKP-club

de speciaalclub voor oorspronkelijke duiven, lachduiven, diamantduiven, frankolijnen, kwartels en patrijzen

Website van de Nederlandse DFKP-club: www.dfkp.nl

1 Inleiding

Het houden en fokken van hoenders (kippen) is voor veel liefhebbers van deze dieren een prachtige hobby en vrijetijdsbesteding. Een deel van deze liefhebbers fokt ook doelbewust met raskippen en is actief in de georganiseerde kleindierliefhebberij.

De andere (kleine) hoenderachtigen, zoals kwartels, frankolijnen en patrijzen, zijn veel minder bekend. Ook het houden van deze dieren is een prachtige hobby. Op kleindiertentoonstellingen van de ANBvV, NBvV en KLN* zien we deze kleine hoenderachtigen nog niet zo veel, hoewel het aantal wel toeneemt.

In dit boek vormen de frankolijnen en patrijzen het onderwerp. Het houden van kwartels is beschreven in het boek: *Kwartels als hobby: een praktijkhandleiding voor liefhebber en fokker* (auteur H.Slijkhuis, 2006)**.

Het kan zijn dat frankolijnen en patrijzen minder in trek zijn bij de liefhebbers. Het is ook mogelijk dat deze dieren te weinig bekend zijn en er te weinig gemakkelijk toegankelijke informatie over deze dieren is.

Welke soorten zijn geschikt en waarop moet men letten?

Welke ruimte hebben deze dieren nodig, hoe moeten ze worden gevoerd en kan er mee gefokt worden? Tot slot, kunnen deze dieren ook goed ingezonden worden naar kleindiertentoonstellingen?

Deze praktijkhandleiding geeft informatie over de meest gehouden soorten frankolijnen en patrijzen, de huisvesting, de voeding, ziekten en fokkerij.

Daarnaast wordt in vogelvlucht aandacht besteed aan de georganiseerde kleindierliefhebberij en het showen van frankolijnen en patrijzen op kleindiertentoonstellingen.

Kortom, frankolijnen en patrijzen zijn prachtige dieren om als hobby te houden, om er mee te fokken en om in te sturen naar kleindiertentoonstellingen.

Deze praktijkhandleiding geeft alle informatie om op een goede manier deze kleine hoenderachtigen als hobby te houden.

2 Historie en domesticatie

Historie

Frankolijnen en patrijzen worden niet zoveel gehouden als kwartels (ook kleine hoenderachtigen) en zeker niet vergeleken met andere hoenderachtigen zoals de kippen. Worden de laatsten al vele eeuwen gehouden door de mens, voor de kwartels is dat al veel korter en dat geldt nog sterker voor patrijzen en frankolijnen.

In het begin waren het vooral dierentuinen, gespecialiseerde vogeltuinen en parken en misschien vroeger de welgestelden die vaak fazanten en pauwen op hun terrein hadden en gaandeweg ook patrijzen introduceerden.

Frankolijnen en patrijzen zijn als we kijken naar onze kleindierliefhebberij nog zeer jonge groepen dieren.

De afgelopen jaren zien we wel een langzame toename van deze kleine hoenderachtigen in de kleindierliefhebberij.

Op de kleindiertentoonstellingen zien we ze ook wat meer en daar trekken deze dieren veel publiek. Wat dit betreft gaat het met de belangstelling voor frankolijnen en patrijzen de goede kant op.

* ANBvV, NBvV en KLN zijn landelijke bonden voor liefhebbers en fokkers van (tropische) vogels, siervogels en (dwerg)hoenders in Nederland (→ hoofdstuk 20: Georganiseerde kleindierliefhebberij).

** Dit digitale boek is beschikbaar op de website www.dfkp.nl in het hoofdstuk 'Kwartels'.

Domesticatie

Frankolijnen en patrijzen zijn oorspronkelijke kleine hoenderachtigen. Domesticatie is ook nog niet mogelijk omdat deze soorten nog maar vrij kort door de liefhebbers worden gehouden. We hebben dus te maken met natuurlijke dieren die al wel enigszins gewend raken aan de mens.

In de vrije natuur neemt helaas een aantal soorten in aantal af door inperking of in beslagname van hun biotoop (specifieke leefomgeving) door vooral de mens. Ook een intensieve bejaging en vangst van deze dieren doet hun aantal afnemen.

3 Indeling en geslachten*

Alle planten en dieren zijn ingedeeld in een systeem dat de onderlinge verwantschap aangeeft. Dit systeem gebruikt wetenschappelijke namen, zodat iedereen wereldwijd de juiste namen gebruikt.

Frankolijnen en patrijzen behoren tot de Klasse Aves (Vogels) met daaronder de Orde Galliformes (Hoenderachtigen). De Galliformes zijn onderverdeeld in Families, waaronder de Familie Phasianidae met daarbinnen verschillende geslachten*.

Voor deze praktijkhandleiding zijn de volgende geslachten van belang:

- het geslacht *Francolinus*, de weinig bekende frankolijnen met als belangrijkste vertegenwoordiger in de kleindierliefhebberij de Halsbandfrankolijn
- het geslacht *Alectoris*, met een aantal bekende soorten steenpatrijzen zoals de Chukar patrijs en de Rode steenpatrijs
- het geslacht *Bambusicola*, vertegenwoordigd door de Chinese bamboepatrijs.
- het geslacht *Perdix*, met als bekendste vertegenwoordiger de Europese patrijs
- het geslacht *Rollulus*, met als enige soort de Roulroul (Gekuifde bospatrijs)
- het geslacht *Arborophila*, met de bekendste vertegenwoordiger de Heuvel bospatrijs
- het geslacht *Ammoperdix*, met de bekende Perzische zandpatrijs
- het geslacht *Marganoperdix* (Madagascar patrijs).

4 Eigenschappen

Frankolijnen en patrijzen hebben aantrekkelijke eigenschappen om ze als hobby te houden:

- het zijn redelijk kleine dieren, die goed in een redelijk beperkte ruimte gehouden kunnen worden
- de meeste frankolijnen en patrijzen leggen een natuurlijk aantal eieren, dat niet altijd zelf wordt uitgebroed.
- kunstmatig uitbroeden en opfokken gaat ook goed
- frankolijnen en patrijzen hebben een prachtig verenkleed en zijn met recht siervogels te noemen
- meerdere soorten tonen daarbij ook een interessant gedrag
- de meeste hanen van de frankolijnen en patrijzen kunnen een behoorlijk luide roep laten horen, maar meestal stoort dit geluid minder dan dat van vele hanen van onze hoenders
- ze zijn prima dieren om mee te fokken en te showen op kleindiertentoonstellingen
- sommige soorten kunnen samen met (tropische) vogels en duiven in volières worden gehouden.

Alle frankolijnen en patrijzen hebben een aantal kenmerken gemeen:

- het zijn grondgerichte vogels. De vleugels zijn meestal kort en afgerond en niet geschikt voor het afleggen van grote afstanden. Bij gevaar rennen deze dieren meestal weg in plaats van weg te vliegen.
- ze zoeken op en onder de grond hun voedsel en hebben daarvoor verhoudingsgewijs grote tenen en nagels, die soms op klauwen lijken.

*een geslacht betekent in dit verband een groep nauwverwante soorten

- de scherpe en verhoudingsgewijs krachtige snavel is geschikt voor het eten van allerlei soorten voedsel, inclusief delen van planten, maar ook harde zaden. Voor de hanen is de snavel ook een wapen om hun territorium in het broedseizoen te veroveren en te verdedigen
- de hanen laten in het broedseizoen vaak hun roep horen, voor het lokken van hennen en om hun territorium af te palen en te verdedigen.
- de meeste soorten maken maar een eenvoudig nest. Vaak is het een ondiep kuiltje met een eenvoudige bekleding. De jongen zijn nestvlinders en verlaten binnen enkele uren na het uitkomen uit de eieren het nest. Het nest is dus geen 'woonplaats' zoals dat wel het geval is voor nestblijvers.
- de meeste soorten zijn monogaam. Alleen in het broedseizoen is er een tijdelijke paarvorming
- de hennen hebben een verenkleed dat meestal is aangepast aan hun omgeving, zodat ze niet opvallen bij het uitbroeden van de eieren in hun grondnesten.

Fig. 1 Kopstudie Roulroul of Gekuijde bospatrijs

Frankolijnen en patrijzen hebben ook eigenschappen die soms aanleiding geven om niet voor deze dieren te kiezen:

- deze dieren zijn geen knuffeldieren
- ze zijn als 'huisdier' minder geschikt voor (kleine) kinderen
- het zijn dieren die nooit los in de tuin kunnen lopen, omdat ze geen 'homing' instinct hebben, zoals hoenders en duiven dat wel bezitten
- sommige soorten verdragen geen vorst. Zij hebben een vorstvrij (en verwarmd) hok nodig.
- de meeste soorten frankolijnen zijn vrij sober gekleurd
- de luide roep van de sommige hanen veroorzaakt mogelijk geluidsoverlast.

5 Meest gehouden soorten

Met meest gehouden soort wordt bedoeld de soorten die we regelmatig in Nederland en België zien bij fokkers, liefhebbers en op kleindiertentoonstellingen. Er zijn nog veel meer soorten frankolijnen en patrijzen, maar deze worden niet door liefhebbers gehouden. Deze soorten zijn te zeldzaam, en daardoor te duur of nog steeds niet geïmporteerd.

De meest gehouden soorten zijn de:

- Halsbandfrankolijn of Zwarte frankolijn (*Francolinus francolinus*)
- Grijs kwartelfrankolijn of Ceylon frankolijn (*Francolinus p. pondicerianus*)
- Chukar patrijs (*Alectoris chukar*)
- Barbarijse patrijs (*Alectoris barbara*)
- Rode steenpatrijs (*Alectoris rufa*)
- Chinese bamboepatrijs (*Bambusicola thoracica*)
- Europese patrijs (*Perdix perdix*)
- Rickett bospatrijs (*Arborophila gingica*)
- Heuvel bospatrijs (*Arborophila torqueola*)
- Roulroul of Gekuifde bospatrijs (*Rollulus roulroul*)
- Madagascarpatrijs of Parelkwartel (*Margaroperdix madagarensis*).

6 Huisvesting

Dit hoofdstuk beschrijft geen kant en klare hokken of volièrès.

Dat is niet mogelijk omdat de hokken afhankelijk zijn van:

- de beschikbare ruimte
- de eigen wensen en mogelijkheden voor hokken
- de gekozen soort(en) frankolijnen en/of patrijzen
- het aantal dieren. Het maakt verschil of het slechts om een paar dieren gaat of dat de hokken gemaakt worden voor fokdieren met de nodige jonge dieren
- de gemeentelijke verordeningen. Informeer vooraf bij de gemeente en vraag plaatselijke fokkers naar hun ervaringen met de gemeente. Goed informeren voor de bouw begint is nodig. Verplicht afbreken, als de bouw van het hok net klaar is, is jammer.

Om ideeën op te doen over zowel de soorten frankolijnen en patrijzen als de mogelijkheden voor huisvesting, is het verstandig voldoende tijd vrij te maken om te kijken bij ervaren fokkers. Deze bezoeken betalen zich later terug in een goede keuze van zowel dieren als hokken. Er zijn verschillende manieren om adressen van fokkers te krijgen (→ hoofdstuk 20: Georganiseerde kleindierliefhebberij en hoofdstuk 21: Nederlandse DFKP-club).

Algemeen

Frankolijnen en patrijzen zijn forse dieren die vaak nog hun natuurlijk karakter hebben.

Zij kunnen daarom niet goed gehouden worden in kleine hokken of te kleine volièrès, laat staan in zgn. kweekbakken, die wel gebruikt worden voor kwartels. In deze kleine hokken komen ze niet tot hun recht en dat doet afbreuk aan hun welzijn.

Volièrès

De beste manier van huisvesten is gebruik te maken van volièrès, waarbij de minimum maten van twee bij twee bij één meter vaak gehanteerd worden

De hoogtemaat van één meter is acceptabel voor de dieren omdat frankolijnen en patrijzen, als echte grondvogels, eerder weggrennen en zich verschuilen bij schrik of gevaar dan dat zij omhoog vliegen.

In grotere volièrès worden deze dieren vaak samen gehouden met rustige duiven en kleine vogels.

Zitstokken in de volièrè zijn voor frankolijnen en patrijzen niet nodig, maar soms willen de dieren wel gebruik maken van zitstokken die niet te hoog zijn. Dus is het plaatsen van enige zitstokken raadzaam.

In de hoofdstukken 10 – 19 wordt de leefwijze van een aantal meest gehouden soorten frankolijnen en patrijzen beschreven.

Het hok van de volièrè

Het (binnen)hok kan op vele manieren worden gemaakt.

Hieronder worden op basis van praktijkervaringen enkele nuttige richtlijnen gegeven:

- hout is prima materiaal en gemakkelijker te verwerken dan stenen
- denk aan de grootte van het hok. Maakt het hok niet te krap en te klein. Het hok kan zo gemaakt worden dat de verzorger ook binnen staat om met de dieren bezig te zijn. Dit is erg plezierig bij slecht weer. Hokken met sta- en werkruimte zijn ook handig omdat frankolijnen en patrijzen watervlug zijn en gemakkelijk ontsnappen. De extra binnenruimte werkt dan als een

soort sluis. De ervaring leert dat het binnen kunnen werken in de hokken veel extra plezier geeft aan de hobby.

Het kost meer om deze hokken te bouwen, maar dat is het wel waard

- de hokken hebben voor optimale lichtinval bij voorkeur de ramen op het zuiden
- het fokken van jonge dieren vraagt meerdere hokken die nodig zijn om de jonge dieren te kunnen onderbrengen. Oude hanen kunnen, afhankelijk van de soort en het jaargetijde, meestal niet bij elkaar geplaatst worden. Vaak draait dit uit op vechten. Ook voor extra hanen zijn aparte hokken nodig. Jonge vogels van dezelfde leeftijd kunnen wel tot februari bij elkaar blijven, zelfs de beide seksen.
- de hokken kunnen dubbelwandig worden gebouwd en eventueel nog worden voorzien van spouwisolatie. Deze bouwwijze maakt de hokken vorstbestendig. Dit is niet alleen gemakkelijk om de waterbakken ijsvrij te houden, maar sommige soorten frankolijnen en patrijzen verdragen ook geen vorst
- bij open-fronthokken (dit zijn hokken met één open zijde die is afgedicht met gaas) moet worden voorkomen dat er regen naar binnen slaat
- frankolijnen en patrijzen kunnen niet goed tegen tocht en vocht. De hokken moeten echter wel voldoende ventilatie hebben.
- het is aan te bevelen om elektriciteit aan te leggen in de hokken. In de donkere wintermaanden werkt het plezieriger met lamplicht bij de hand. Bovendien is het soms nodig de hokken te verwarmen voor jonge kuikens en voor de soorten die de winterkou niet verdragen (→ hoofdstukken 10 - 19).

Grootte van het hok

De grootte van het hok of de hokken is afhankelijk van de soort frankolijnen en patrijzen die is gekozen, van de beschikbare ruimte voor het hok, de financiële middelen, de gemeentelijke richtlijnen, het aantal te houden dieren en de keuze om al dan niet jonge dieren te gaan fokken.

Bij de bespreking van de soorten worden enige richtlijnen voor de grootte van de hokken gegeven (→ hoofdstukken 10 - 19).

De ren

Rennen kunnen op vele manieren worden gemaakt. Voor de rennen is het nodig om dubbeltjes- of volièregaas te gebruiken, omdat jonge frankolijnen en patrijzen nogal klein zijn.

Voor de bovenkant van de rennen of volières wordt hetzelfde gaas of golfplaten gebruikt. Vaak wordt ruim 20 centimeter onder het bovengaas of de dakbedekking een tweede laag gaas gespannen. Voor deze tweede laag wordt zacht kunststofgaas of dubbelgeweven netten gebruikt, dat in vele maten te koop is. Dit zachte gaas of net voorkomt dat omhoogvliegende frankolijnen en patrijzen hun kop beschadigen. Bij hoge volières (ruim twee meter) is een dubbele laag niet nodig.

De voorkeur heeft het overkappen van de ren met doorzichtige golfplaten, of in ieder geval een deel ervan. Hiermee wordt voorkomen dat de mest van overvliegende vogels in de volière terecht komt en mogelijk ziekten worden overgebracht. Bovendien blijft dan zeker een deel van de bodem in de volière altijd droog en dat is gunstig voor de dieren.

In de natuur gebruiken frankolijnen en patrijzen graag schuilgelegenheden om zich te verbergen bij gevaar of als zij schrikken. In de hokken en volières moeten de dieren ook schuilgelegenheden hebben. Op deze manier wordt ook voorkomen dat de dieren bij schrikken opvliegen.

De hennen kunnen ook al te opdringerige hanen ontlopen door te schuilen.

Voldoende beschutting is ook noodzakelijk om de hennen aan het broeden te krijgen. Schuilgelegenheid maken is niet moeilijk. Schuingeplaatste stukken boombast, grote bloempotten met een gat in de zijkant, een stapeltje stenen met daaronder enige ruimte, stukken rietmatten, planten of grote pollen gras voldoen prima.

Kortom, er zijn mogelijkheden genoeg.

Een tweede 'dak' in de hokken is minder nodig omdat de dieren binnen niet zo snel schrikken.

Frankolijnen en patrijzen kunnen snel leren dat de verzorger er aan komt en zijn in de hokken dan ook niet zo schrikachtig. Gebruik direct vanaf de geboorte altijd eenzelfde fluittoon of een ander geluid zodat de dieren 'weten' dat er een bekende aan komt en er geen gevaar dreigt. Zij leren dat snel.

Frankolijnen en patrijzen hebben zowel in het hok als in de ren een droge bodem nodig omdat:

- een natte ondergrond of nat strooisel frankolijnen en patrijzen ziek maakt. Zij kunnen er van nature niet tegen.

- een droge ondergrond en strooisel grotendeels darmwormen, coccidiose en blackhead voorkomt (→ hoofdstuk 8: Ziekten en andere ongemakken).
- een droge bodem de dieren de mogelijkheid geeft om zandbaden te nemen. Zij kunnen niet zonder zandbaden en moeten dit regelmatig kunnen doen. Zo voorkomen zij zelf de uitbraak van luizen- en vlooiënplagen (→ hoofdstuk 8: Ziekten en andere ongemakken).

Schoon scherp zand is goed te gebruiken, zowel binnen als buiten. Keutels en veren worden met een oude keukenzeef uit het zand gezeefd en alles is weer schoon. Er is wel een maar: kuikens mogen tot een leeftijd van drie tot vier weken niet op zand lopen. Zij eten dan te veel zand en worden ziek. Gebruik in deze eerste weken fijne houtkrullen. Zaagsel is ongeschikt omdat het teveel stuift.

Is zand in de volière niet mogelijk dan kunnen ook aparte zandbakken in de hokken geplaatst worden. Neem dan een kist of doos van ongeveer 30 bij 30 bij 15 centimeter. Doe in deze kist een laag zand van ongeveer vijf centimeter. De dieren kunnen op deze manier ook voldoende zandbaden nemen.

Om de grond in de volière droog te houden, is het verstandig om ten minste een deel ervan te overdekken (zie bij beschrijving van de ren hierboven). De dieren hebben dan altijd een stuk droge grond met zand om zandbaden te nemen.

Fig. 2 Een koppel Ricket bospatrijzen in een prachtige volière met zowel begroeiing als droog zand op de bodem

Het 'natte' gedeelte kan bedekt worden met graszoden en enkele lage struiken of planten. Als het 'natte' gedeelte bedekt is met zand, is het nodig de bovenste laag regelmatig te verversen. Hiermee wordt voorkomen dat de dieren last van darmwormen en andere darmparasieten krijgen (→ hoofdstuk 8: Ziekten en andere ongemakken). Het 'natte' deel van de ren kan ook belegd worden met gebroken boomschors. Boomschors kan gemakkelijk met water worden schoongespoet.

Om ideeën op te doen voor de bouw van goede hokken en rennen is de beste manier het bezoeken van ervaren fokkers van patrijzen en frankolijnen. Maak foto's van deze hokken, maar ook van details van de hokken. Op deze manier wordt het bouwen van goede hokken en rennen een stuk gemakkelijker.

Frankolijnen en patrijzen zijn monogaam en dit betekent dat in het broedseizoen één haan en één hen bij elkaar gehouden worden, dus per koppel. Wilt u meerdere dieren houden, dan is het nodig meerdere volières naast elkaar te bouwen.

Jonge vogels kunnen lange tijd samen in een ruimte gehouden worden, maar voor ze volwassen zijn of worden en zeker voor het nieuwe broedseizoen moeten de seksen gescheiden worden.

7 Voeding

In dit hoofdstuk wordt de voeding van volwassen dieren behandeld. De voeding van kuikens wordt bij het fokken van frankolijnen en patrijzen beschreven (→ hoofdstuk 9: Fokken).

Voeding

Frankolijnen en patrijzen behoren wel de hoenderachtigen, maar hebben duidelijk een andere behoefte aan voedingsstoffen dan kippen. Kippenvoeders (legvoeder of foktoomvoeders) worden daarom niet gebruikt voor patrijzen en frankolijnen.

Deze kleine hoenderachtigen hebben minder behoefte aan calcium en fosfor, kunnen niet goed overweg met het type koolhydraten dat in kippenvoeders wordt gebruikt en hebben behoefte aan een ander type eiwit dan kippen.

Er is een volledig siervogelvoer op de markt, dat uitstekend voldoet voor frankolijnen en patrijzen. Volledig wil zeggen dat het bijvoeren met ander voer niet echt nodig is. Dit soort voer is meestal verkrijgbaar in korrelvorm.

In dit voeder is een speciaal eiwit opgenomen dat goed door deze dieren wordt verteerd.

De vorm van dit voer verschilt per merk. Soms is het in korrelvorm, soms in een soort kruimelvorm. De korrelvorm is het meest geschikt voor frankolijnen en patrijzen.

Er kan ter aanvulling ook een kleine hoeveelheid universeelvoer bijgevoerd worden. Dit voer is speciaal voer voor vruchten- en insectenetende vogels en is bij elke dierenspeciaalzaak verkrijgbaar.

Bij voorkeur wordt universeelvoer met daarin gedroogde insecten gebruikt, omdat de dieren goed reageren op de gedroogde insecten.

Er is ook insectenvoer (insectenpaté) te koop. Dit voer bevat alleen maar gedroogde insecten en is geschikt om zo nu en dan bij te voeren.

Aanbevolen wordt 's ochtends de dieren zoveel voer te geven dat zij de hele dag genoeg hebben en 's avonds de voerbak leeg is.

Door ervaring leert men snel hoeveel voer dat is. Volle voerbakken trekken 's nachts vaak muizen aan. Keutels van muizen zijn schadelijk als ze worden opgegeten.

Voerbakken die verkocht worden voor kippenkuikens zijn prima geschikt voor frankolijnen en patrijzen. Dit zijn lage voerbakken voorzien van een beugel. Deze beugel voorkomt dat de dieren in de voerbak gaan krabben en voer verspillen.

De beste manier is om bij het aanschaffen van dieren te vragen welk voer de dieren gewend zijn. Later van voer veranderen kan prima, als het maar geleidelijk gebeurt.

*Fig. 3
Een voorbeeld van een
lage voerbak met
beugel*

Drinkwater

Schoon en vers drinkwater moet altijd beschikbaar zijn voor de dieren. Bij warm weer is vaker verversen nodig.

Bevriezen de drinkbakken in de winter, dan is het minimaal nodig dat 's ochtends en 's avonds, ruim voor het donker wordt, de dieren voldoende vers water krijgen. Zij hoeven niet de hele dag te kunnen drinken, omdat in de winter de behoefte aan water minder is dan in de zomer. Drinkbakken voor kleine krielkippen kunnen ook voor frankolijnen en patrijzen worden gebruikt. Drinkflessen met een tuitje of een drinknippel zijn ook prima. Elke dierspecialzaak heeft een ruime keuze aan waterbakken.

Frankolijnen en patrijzen zijn actieve dieren die veel op de grond krabben en daardoor de waterbak vervuilen met het materiaal dat als bodembedekking wordt gebruikt. Om dit tegen te gaan, is een waterbak op enige hoogte een uitkomst. De waterbak kan op een baksteen geplaatst worden. Zorg er wel voor dat de dieren bij de waterbak kunnen komen, bijvoorbeeld door rondom de waterbak ook bakstenen te leggen.

Drinkflessen met of zonder drinktuitje kunnen ook op enige hoogte aan de muur van het hok worden opgehangen. De hoogte is afhankelijk van de grootte van de dieren, zij moeten altijd goed bij de drinkfles kunnen komen.

In het broedseizoen is het verstandig om eenmaal per week multivitaminen toe te voegen aan het drinkwater. Dit heeft een positief effect op de vruchtbaarheid.

*Fig. 4
Een drinkbak die
gemakkelijk vulbaar en
schoon te houden is.*

Groenvoer

Regelmatig groenvoer bijvoeren is een goede aanvulling op de voeding van frankolijnen en patrijzen. Zij hebben dit ook nodig om hun maag- en darmkanaal gezond te houden.

Het beste groenvoer is fris jong gras (geen gazon gras want dat is hard gras) en vogelmuis, een onkruid dat overal groeit. Gras uit de wegberm is niet geschikt, want dat is vervuild. Ander geschikt groenvoer is het blad van de paardebloem, brandnetel, andijvie, witlof, sla en boerenkool. Ook appels en wortelen zijn zeer geschikt.

Het groenvoer wordt met een schaar in kleine stukjes geknipt.

Het bijvoeren met groenvoer kan al op jonge leeftijd (bijvoorbeeld vanaf de derde week) beginnen.

De dieren moeten eerst wennen aan groenvoer, maar dan zijn ze er ook dol op.

Levend voer

Als extra kan ook levend voer aan de dieren gegeven worden in de vorm van meelwormen en buffalowormen. Deze wormen zijn te koop in dierspecialzaken. Geef niet teveel ineens. Sommige dieren krijgen dan last van de huid van de wormen. Deze huid is onverteerbaar en teveel wormen tegelijk in het spijsverteringskanaal veroorzaken verstoppingen. Kleine wormen kunnen al aan de kuikens worden gevoerd vanaf de geboorte. Opfokvoer voor siervogelkuikens bevat ook veel wormen, maar dan in gedroogde vorm. De kleine kuikens eten deze gedroogde wormen graag.

De dieren zijn dol op levende of gedroogde wormen, leren snel dat deze traktatie 'er aan komt' en worden hierdoor ook tammer.

Grit en maagkiesel

Alle hoenderachtigen, dus ook frankolijnen en patrijzen, moeten altijd de beschikking hebben over een bakje met fijne maagkiesel en fijn gemalen oesterschelpengrit.

Dit is nodig omdat de dieren maagkiesel gebruiken om het voer in de maag fijn te malen. Immers, vogels hebben geen tanden en kiezen. Gebruik voor de kleine hoenderachtigen de fijne (kleine) soort grit en maagkiesel.

Het grit bevat veel kalk. De dieren kunnen naar behoefte kalk eten. Deze kalk is vooral voor leggende hennen belangrijk. Bij de vorming van de eischaal wordt er kalk aan het skelet van de hen onttrokken. Kan de hen deze kalk niet snel via het voer aanvullen, dan wordt het skelet zwakker. In erge gevallen kunnen leggende hennen aan kalkgebrek dood gaan.

Onbeperkt (dus het gehele jaar door) kalk geven is de beste manier. De dieren eten nooit teveel kalk. Zij weten zelf precies hoeveel kalk zij nodig hebben.

8 Ziekten en andere ongemakken

Zieke dieren zijn gemakkelijk te herkennen. Een ziek dier komt niet graag naar de voerbak, zit in elkaar gedoken, zet de veren een beetje op, is suf of vertoont niet het normale gedrag.

Een ziek dier moet snel geïsoleerd worden van de andere dieren door het apart in een kooi of hok te zetten, dat bij voorkeur ook verwarmd kan worden.

Op deze manier worden de andere dieren niet besmet en krijgt het zieke dier rust.

Het is niet mogelijk in dit boek alle ziekten te beschrijven. Daarom worden alleen de meest voorkomende ziekten en andere ongemakken kort beschreven.

Uitwendige parasieten

Luizen, vlooiën en mijten zitten tussen de veren op de huid. De risicoplekken zijn de kop, onder de vleugels en achter op het onderlijf. Met zandbaden bestrijden de dieren zelf op een natuurlijke manier deze uitwendige parasieten.

Zij doen dat graag en hebben het nodig als onderdeel van hun natuurlijk gedrag (→ hoofdstuk 6: Huisvesting).

Mochten de dieren toch last houden van deze parasieten, dan zijn er middelen om deze parasieten te bestrijden. Deze zijn verkrijgbaar bij de dierenarts en bij de dierenspeciaalzaak.

Ingewanden wormen

Er zijn vele soorten ingewanden wormen. Jonge dieren zijn gevoeliger voor worminfecties dan oudere dieren. De meest voorkomende wormen zijn spoel-, haar- en lintwormen. Soms zijn in de mest van de dieren de bleekgekleurde wormen te zien. Meestal is het echter aan de dieren en de mest niet te zien dat zij last hebben van wormen. Pas als de besmetting met wormen erge vormen aanneemt, is het aan de dieren te zien: zij zitten dan suf in het hok en komen niet naar de voerbak.

Er zijn goede middelen beschikbaar voor de bestrijding van wormen. Goede dierenspeciaalzaken hebben deze middelen in voorraad. Beter is om met zieke dieren naar een dierenarts te gaan, bij voorkeur een dierenarts die in gezelschapsdieren is gespecialiseerd.

Coccidiose

Coccidiose is een darmziekte die veroorzaakt wordt door een kleine darmparasiet. Mestonderzoek door een dierenarts geeft de juiste diagnose en er zijn goede middelen om deze parasiet bestrijden.

Hygiëne in het hok en de ren kan veel problemen met coccidiose voorkomen (→ hoofdstuk 6: Huisvesting).

Blackhead

Dit is een ziekte die door een kleine protozo (darmparasiet) wordt veroorzaakt. Vooral fazanten, kalkoenen, maar ook patrijzen, kwartels en frankolijnen zijn vatbaar voor deze ziekte. Deze protozo veroorzaakt een ontsteking van de blindedarm en veel diarree. Later kan de lever ook aangetast worden. In dit stadium is het zieke dier niet mee redden.

Een door blackhead aangetast dier herkent men snel aan de houding: ingedoken houding met kromme rug en vaak opgezette veren. Soms is de kop wat donker gekleurd.

Bij deze ziekte moet de dierenarts ingeschakeld worden. Er zijn geneesmiddelen voor deze ziekte.

Wacht niet te lang met het nemen van maatregelen want dan is het meestal te laat.

Virusziekten

Hoenderachtigen zijn vatbaar voor een aantal virusziekten. Deze ziekten zijn moeilijker te bestrijden dan de hierboven beschreven ziekten. Kleine dieren sterven vrij snel aan deze ziekten.

De meest bekende virusziekte is New Castle Disease (afgekort NCD). Dit virus verstoort de ademhaling, zorgt voor bewegingsstoornissen en ernstige diarree (vaak met een groene kleur). Vele dieren sterven aan deze ziekte.

Alle hoenderachtigen in Nederland worden jaarlijks ingeënt tegen deze gevaarlijke ziekte.

Het is aan te raden de dieren altijd te laten inenten. Neem hiervoor contact op met de kleindiervereeniging in de buurt of met een dierenarts (→ hoofdstuk 20: Georganiseerde kleindierliefhebberij).

Een andere virusziekte is de klassieke vogelpest of Aviaire influenza. Dieren met deze ziekte moeten direct worden afgemaakt om verdere besmetting te voorkomen. Neem bij problemen altijd direct contact op met een dierenarts.

Verenpikken

Een lastig verschijnsel is verenpikken. Frankolijnen en patrijzen pikken elkaar soms de veren van het lichaam, vaak tot bloedens toe. Meestal is de oorzaak overbevolking. Zorg ervoor dat er niet te veel dieren in de hokken zitten. Gooi stro in de hokken, dit geeft afleiding aan de vogels en de nodige ruwe celstof, vrijwel zeker is dit probleem over.

Hanen kunnen in het voortplantingsseizoen niet samen in een hok geplaatst worden. Plaats de hanen apart met een hen. Dan komt het probleem meestal niet voor. Zorg ook voor afleiding in de vorm van groenvoer en schuilruimte voor de dieren (→ hoofdstuk 6: Huisvesting).

Er is een vorm van beschadiging van de veren bij de hennen (op de kop en op de rug) die niets te maken heeft met verenpikken. Hanen pakken de hennen tijdens de paring vast bij de veren op de kop. Hierdoor kunnen de kop- en rugveren slijten. Het ziet er soms niet fraai uit, maar het is niet ernstig. Na de rui (zie hieronder) komen er weer prachtige nieuwe veren terug.

Mestklonten

Kleine hoenderachtigen hebben soms last van samengeklonterde mest en zand rond de tenen en nagels. Uiteindelijk kan hierdoor de nagel en of stukje teen afsterven. De oorzaak is een vochtige bodem(bedekking) of veel mest op de bodem. De oplossing is de grond in de ren en het strooisel in de hokken goed droog en schoon te houden (→ hoofdstuk 6: Huisvesting).

Heeft een dier een mestklont, week deze klont dan enkele minuten in een bakje met lauw water. De klont kan dan met de hand gemakkelijk zonder beschadiging van de teen worden losgemaakt.

Ruien

Frankolijnen en patrijzen ruien eenmaal per jaar, waarbij de oude veren worden vervangen door nieuwe veren.

Ruien is geen ziekte, maar de dieren zijn wel gevoeliger voor ziekte in de periode van de rui.

Door het verlies van de oude veren zijn de dieren vatbaarder voor kou en tocht. Het is daarom verstandig de ruiende dieren een week of twee binnen te houden, vooral bij slecht en vochtig weer. Zodra de meeste nieuwe veren volledig zijn uitgegroeid is het dier weer in een normale conditie.

De duur van de rui varieert per soort en ook wel per dier. Gemiddeld duurt de rui twee tot vier weken. Vitale gezonde dieren ruien sneller dan minder vitale dieren.

Lange teennagels en snavels

Frankolijnen en patrijzen die altijd op een zachte bodembedekking leven (zoals houtkrullen) krijgen te lange nagels, omdat de normale slijtage van de nagels ontbreekt.

Bij deze dieren moeten zo nu en dan de nagels worden geknipt. Blanke nagels zijn goed te knippen, als deze voor een lamp worden gehouden. Het 'leven' in de nagel is dan zichtbaar.

Blijf met het knippen nog een stukje voor dit 'leven'. Bij donkere nagels is het 'leven' echter niet goed te zien. Het knippen moet dan zeer voorzichtig gebeuren.

Te lange teennagels kunnen gemakkelijk worden voorkomen. Bij gebruik van droog zand en/of gebroken boomschors als bodembedekking slijten de nagels op een natuurlijke manier voldoende.

Leg als extra nog één of twee bakstenen in het hok en de ren. De dieren staan graag op een kleine verhoging van hout (boomstronk) of steen. Zorg voor deze verhogingen en hun nagels slijten dan op een natuurlijke manier.

Soms komen ook nog wel eens te lange snavels voor. Ook hiervoor is een baksteen nuttig. De dieren houden zelf hun snavel op lengte door deze geregeld bij te slijpen op een baksteen.

9 Fokken

Fokken houdt in dat van de (ouder)dieren eieren worden uitgebroed om jonge dieren te krijgen. Eieren van frankolijnen en patrijzen kunnen prima kunstmatig worden uitgebroed. Slechts weinig soorten broeden zelf de eieren uit, ook als de omstandigheden hiervoor goed zijn (→ hoofdstuk 10 - 19). In beide situaties is kennis van zaken nodig.

Twee belangrijke punten zijn:

- voldoende ruimte voor de jonge dieren. Is deze ruimte er niet, begin dan niet met fokken en voorkom problemen met overbevolking.
Als alternatief kunnen zo nu en dan ook jonge dieren bij een fokker worden gekocht (→ hoofdstuk 20: Georganiseerde kleindierliefhebberij)
- kunstmatig broeden en opfokken kan alleen met een broedmachine en een kunstmoeder. Broedmachines zijn dure apparaten. Een kunstmoeder kan gemakkelijk zelf gemaakt worden. Kunstmoeders worden in dit hoofdstuk beschreven. Een andere oplossing is eieren uit te laten broeden bij collega-fokkers of bij fokkers die grote machines hebben en vaak in verenigingsverband eieren uitbroeden tegen een geringe vergoeding. Eventuele adressen zijn te verkrijgen via de plaatselijke kleindiervereeniging (→ hoofdstuk 20: Georganiseerde kleindierliefhebberij).

Fokmateriaal

Een voorwaarde is dat begonnen wordt met goede en gezonde fokdieren, die voldoen aan de eisen van de soort. Koop daarom de fokdieren bij goede fokkers, die hier om bekend staan. Het is niet moeilijk om adressen te vinden (→ hoofdstuk 20: Georganiseerde kleindierliefhebberij).

Het is ook belangrijk om, als het mogelijk is, te beginnen met onverwante dieren. Koop bijvoorbeeld een goede haan bij één fokker en een hen bij een andere fokker. Dit is nog geen garantie dat de vogels onverwant zijn. Want erg veel dieren zijn zo langzamerhand helaas verwant aan elkaar.

Frankolijnen en patrijzen worden altijd één op één gekoppeld. Dit betekent één haan en één hen bij elkaar.

Het koppelen van frankolijnen en patrijzen die vreemd voor elkaar zijn geeft soms problemen. Een oplossing is om de haan een paar dagen te laten wennen aan zijn territorium. Daarna wordt de hen bij deze haan in zijn territorium geplaatst. Meestal is hij dan meteen de 'baas' en gaat alles goed.

Verloopt de gewenning nog niet goed, dan is een andere oplossing om alle dieren die aan elkaar moeten wennen tegelijk in een nieuw (dus voor alle dieren onbekend) hok te plaatsen. In deze situatie heeft geen enkel dier een territorium te verdedigen en verloopt de gewenning meestal probleemloos.

Ook een goede methode is om de dieren die aan elkaar moeten wennen in hokken naast elkaar te plaatsen. De tussenwand moet wel van gaas zijn. Op deze manier kunnen ze elkaar zien, horen en ruiken. Na ruim twee weken kunnen ze dan bij elkaar geplaatst worden. Let wel, als u de vogels in het voorjaar bij elkaar plaatst, dan zijn de hanen normaal gesproken feller dan dat u het doet in een andere periode. Maar voorzichtigheid blijft altijd geboden.

Eileg

Zoals bij alle vogels wordt bij frankolijnen en patrijzen de voortplanting gestuurd door de daglengte. Ongeveer 14 uur daglicht is voldoende om de hormonale veranderingen in het lichaam op gang te brengen waardoor de dieren in voortplantingsconditie komen.

De hennen beginnen meestal in april te leggen. Het aantal gelegde eieren is afhankelijk van de soort (→ hoofdstukken 10- 19).

De dieren kunnen gestimuleerd worden om een nest te maken. De bodembedekking moet hiervoor uitnodigend zijn, dus een dikke laag strooisel of beter nog droog zand. Verder moet de hen een beschutte plaats voor haar nest kunnen vinden.

Kort geknipt hooi of stro in het hok stimuleert de hen ook. Het nest is een ondiep kuiltje, dat slordig bekleed wordt met dit hooi of stro. Bospatrijzen maken hier een hol van.

De hennen kunnen ook gestimuleerd worden om zelf de eieren te gaan broeden. Laat hiervoor de eieren gewoon in het nest liggen. Elk soort heeft van nature een nestgrootte of legsel (is het aantal

eieren) waarbij de hen broeds wordt en op het nest blijft zitten. Jammer genoeg gaat dat voor deze vogels niet altijd op.

Natuurlijk broeden

Het is prachtig om te zien hoe een broedse hen een aantal eieren uitbroedt en de jongen groot brengt.

Natuurbroed heeft een aantal voordelen:

- de hen zorgt altijd voor de juiste temperatuur van de eieren
- de hen keert de eieren op de juiste manier
- de luchtvochtigheid in het nest is meestal wel goed, al kunnen we daar wel enige invloed op uit oefenen door een paar keer met een bloemenspuit de eieren en het nest nat te maken
- de hen verzorgt de jonge kuikens uitstekend tot zij geen extra warmte meer nodig hebben
- er hoeft geen apparatuur aangeschaft te worden, de hen doet al het werk zelf.

Er zijn ook nadelen bij natuurbroed:

- een hen is niet altijd broeds wanneer de fokker dat wil
- een broedse hen kan ophouden broeds te zijn, kan ziek worden of dood gaan en dan gaat het legsel verloren
- de hen kan gemakkelijk ziekten overdragen aan de kuikens
- een hen bebroedt per nest maar een beperkt aantal eieren bebroeden.
- de kuikens zijn moeilijker tam te maken. Een hen beschermt haar kuikens en dit gedrag zorgt er voor dat de kuikens moeilijker benaderbaar zijn. Het wennen aan mensen en tam worden moet direct na de geboorte al beginnen en dat wordt in deze situatie lastig. Natuurlijk opgefokte kuikens worden daardoor meestal niet zo tam als kunstmatig opgefokte kuikens. Redelijk tamme dieren zijn wel gewenst om later gemakkelijker de dieren te kunnen vangen zonder beschadiging van het verenkleed en deze dieren voelen zich ook beter thuis in tentoonstellingskooien. Rustige dieren zijn voor het publiek ook aantrekkelijker.
- de haan kan niet altijd bij de hen en de kuikens blijven.

Kleine krielkippen kunnen ook gebruikt worden voor het uitbroeden van eieren van frankolijnen en patrijzen.

Broeden met een broedse hen, hoe gaat dat?

Een broedse hen blijft op het nest zitten en komt per dag maar enkele keren kort van het nest om te eten, te drinken en zich te ontlasten.

Laat de hen met rust en ga niet geregeld kijken. Zij weet zelf precies wat ze moet doen.

De broedduur is afhankelijk van de soort (→ hoofdstukken 10 – 19). Wanneer het zo ver is, komt de hen met de kuikens van het nest.

De kuikens zijn nestvlieders en dat betekent dat zij al enkele uren na het uitkomen het nest definitief verlaten. Het nest wordt niet meer gebruikt.

Dat is ook de reden dat nestvlieders weinig tijd besteden aan het maken van het nest. Kuikens gebruiken het nest maar zeer kort. Verwijder dan de eischalen en het nestmateriaal. De hen gebruikt dit nest niet meer.

Op dit moment begint de opfok van de kuikens (→ zie hieronder bij Opfokken).

Kunstmatig broeden

Wordt een broedmachine gebruikt voor het uitbroeden van de eieren, dan is het nodig om de eieren te rapen. Op deze manier worden de hennen gestimuleerd om door te leggen, dus meer eieren te leggen.

Broedeieren kunnen acht tot tien dagen bewaard worden zonder dat de kwaliteit verslechtert. De bewaarcondities van de broedeieren moeten wel goed zijn. Na veertien dagen gaat de kiemkracht snel achteruit.

Broedeieren worden bewaard bij ongeveer tien - vijftien graden Celsius. De eieren mogen niet op de tocht liggen. Tocht zorgt voor extra waterverdamping en dat is uiteindelijk funest voor het broedei.

De luchtvochtigheid bij de eieren moet rond de 50 - 60% blijven om te veel verdamping van vocht te voorkomen. Eieren waaruit teveel vocht is verdampt zijn slechte broedeieren.

Elke dag worden de eieren minimaal tweemaal gekeerd. Worden de eieren niet gekeerd, dan is de kans groot dat de dooier met daarop het embryo vastplakt aan de eischalvliezen. Als dit gebeurt, is

het ei ongeschikt als broedei. Broedeieren kunnen liggend en staand bewaard worden. De ene fokker zweert bij staand bewaren, de ander bij liggend bewaren.

Liggend bewaren kan in droog zand of houtkrullen. De eieren worden minimaal twee maal per dag 180 graden gekeerd.

Staand bewaren kan goed onder een hoek van ongeveer 45 graden. De eieren staan met de spitse punt naar beneden. Door de eihouder steeds te kantelen keren de eieren ruim 90 graden.

Figuur 5 laat zien hoe dit werkt.

Kunstmatig broeden is minder natuurlijk, maar heeft ook een mooi aspect: het uitkomen van de kuikens is prachtig te volgen.

Voor een fokker die een flink aantal kuikens wil uitbroeden, is kunstmatig broeden de beste manier.

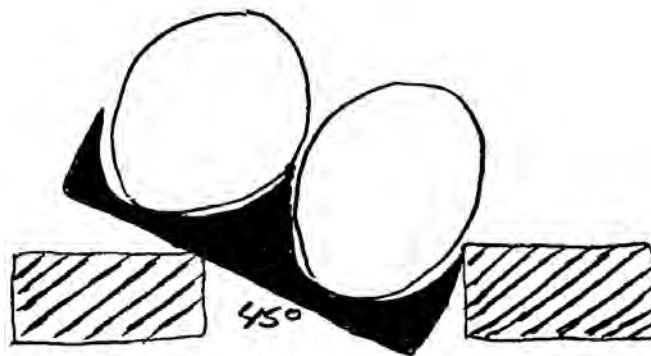

Fig. 5 Keren van broedeieren tijdens het bewaren

Voordelen van kunstmatig broeden:

- afhankelijk van de capaciteit van de machine kunnen veel eieren tegelijk worden uitgebroed
- ook weer mede afhankelijk van de capaciteit van uw machine kunnen kort achter elkaar eieren ingelegd worden (bijvoorbeeld elke week). Op deze manier hoeven de broedeieren niet zo lang te worden bewaard en dit komt de kwaliteit van de broedeieren ten goede
- de luchtvochtigheid, de temperatuur en het keren van de eieren kunnen automatisch door de broedmachine worden uitgevoerd. Bij goedkopere machines gaat dit minder goed of moet dit grotendeels handmatig gebeuren
- ziekteoverdracht door de hen op de kuikens is niet mogelijk
- de kuikens kunnen vanaf de geboorte gemakkelijker tam worden gemaakt (zie ook bij natuurlijk broeden hierboven).

Er zijn ook nadelen bij kunstmatig broeden:

- goede broedmachines zijn duur; van € 250 tot ver over €1500
- behalve een broedmachine is er ook een kunstmoeder met een betrouwbare verwarming nodig
- de methode is minder natuurlijk.

Het is belangrijk eerst de handleiding van de broedmachine goed te lezen. De broedmachine moet eierroosters hebben voor de kleine patrijzeieren.

Het is best mogelijk dat het eerste broedsel in de machine niet vlekkeloos verloopt. Dit is niet vreemd, maar een kwestie van wennen. Als u nog nooit machinaal eieren bebroed heb, doe dan een proef met kippeneieren, voordat u de kostbare eieren inlegt van u vogels. Dit kunt u al doen ruim voor het eigenlijke broedseizoen van u eigen vogels.

Gewoon alle ervaringen opschrijven en nog een keer broeden. Al doende leert men.

Plaats de broedmachine bij voorkeur in een niet te warme ruimte en voorkom sterke temperatuurschommelingen en tocht.

De broedmachine moet ook waterpas staan. Daarna kan de broedmachine gestart worden. Volg exact de bijgeleverde gebruiksaanwijzing voor het instellen van de thermostaat, de ventilatie, de luchtvochtigheid en de eventuele automatische keerinrichting.

Het is verstandig de broedmachine een aantal dagen te laten draaien alsof er eieren in liggen. Zodra de machine een paar dagen exact de ingestelde broedtemperatuur (meestal rond 98 -100 graden Fahrenheit) vasthoudt, staat de thermostaat goed afgesteld.

Oefen ook met de watertoevoer voor de luchtvochtigheid en houdt de waarde aan die de fabrikant in de gebruiksaanwijzing opgeeft. Kijk ook of de automatische keerinrichting goed werkt. Heeft de broedmachine geen automatische keerinrichting, dan moeten de eieren in de machine minimaal twee keer per 24 uur met de hand worden gekeerd op dezelfde manier zoals beschreven bij het bewaren van broedeieren.

Draait de machine een paar dagen zoals het hoort, dan worden de eieren ingelegd.

Het is aan te raden de broedeieren voor de inleg in de broedmachine zes tot acht uren op te laten warmen tot bijvoorbeeld kamertemperatuur (20 - 22 graden Celsius). Op deze manier wordt een temperatuurschok, die nadelig kan zijn voor de embryo's, voorkomen.

Het is verstandig om in een broedmachine, die automatisch de eieren keert, de eerste dag de keerinrichting uit te zetten.

Deze rustperiode is beter voor de start van het jonge embryo. Op de tweede broeddag wordt de keerinrichting gestart of de eieren handmatig gekeerd.

Het kort openen van de broedmachine om de eieren handmatig te keren is niet nadelig voor de eieren.

De temperatuur in de machine loopt wat naar beneden, maar dat is niet nadelig.

Broedse hennen verlaten ook het nest voor korte tijd en deze eieren koelen in de natuur vaak nog meer af. Integendeel, het even afkoelen schijnt een gunstig effect te hebben op de ontwikkeling van de embryo's.

Tijdens het broedproces moet het ei 12 - 13% van haar gewicht verliezen. Verdamping van water uit het ei zorgt voor het meeste gewichtsverlies. Teveel, maar ook te weinig verdamping is schadelijk voor het embryo en kan leiden tot afsterven van het embryo.

Het is dus belangrijk de waterverdamping in de eieren te beheersen door middel van het vochtgehalte in de broedmachine.

Vanaf het begin tot het aanpakken van het eerste kuiken is het gewenste vochtgehalte 50% en voor Bospatrijzen 55 - 60%.

De waterverdamping uit de eieren kan ook gecontroleerd worden. Kippeneieren kunnen met een schouwlamp belicht worden om de vochtverdamping te controleren. Bij eieren van patrijzen en frankolijn kan dit niet altijd, omdat de schaal soms donker van kleur is.

De verdamping kan gecontroleerd worden door het gewichtsverlies van de eieren te meten.

Voorbeeld van een berekening: er worden 30 eieren voor de inleg in de broedmachine gewogen.

Deze eieren hebben een broedduur van 21 dagen. Zij wegen samen 300 gram. Op dag 21 moeten de eieren dus 13% minder wegen. De eieren wegen dan samen 264 gram.

Maak nu een grafiek met op de horizontale as 21 punten die de 21 dagen van het broedproces voorstellen. Op de verticale as komen 6 punten, te beginnen met 250 gram, het volgende punt 260 gram tot het zesde punt dat 300 gram weergeeft.

Dag 0 (inlegmoment) en het punt voor 250 gram vallen samen in het kruispunt van de beide assen van de grafiek. Trek nu een rechte lijn van het punt 300 gram op de verticale as naar het punt op de horizontale as dat dag 21 aangeeft.

Een paar keer tijdens het broedproces, bijvoorbeeld op dag 6, dag 13 en dag 18, worden de 30 eieren gewogen en het gewicht in de grafiek uitgezet. Het gewicht van de 30 eieren moet dicht in de buurt van de rechte lijn (die de ideale situatie voorstelt) liggen. Is dit niet zo, dan moet het vochtgehalte in de broedmachine worden bijgesteld. Zijn de eieren te licht, houdt dan enkele dagen het vochtgehalte wat hoger. Zijn de eieren nog te zwaar, verlaag dan enkele dagen het vochtgehalte.

Het keren van de eieren wordt ongeveer 4 dagen voor de eieren uitkomen gestopt. Keren is dan niet meer nodig noch zinvol, omdat de kuikens al helemaal zijn gevormd.

Drie dagen voor het uitkomen worden de eieren in de uitkomstlade onderin de broedmachine gelegd.

Uitkomen in de broedmachine

Als het eerste ei is aangepikt, is het verstandig het vochtgehalte in de broedmachine van ongeveer 50% - 60% te verhogen tot ruim 70% te verhogen om te voorkomen dat de eischalvliezen te snel uitdrogen. Worden deze vliezen tijdens het uitkomen geel van kleur, dan zijn ze opgedroogd. Het kuikens loopt het risico om vast te blijven zitten aan het vlies, komt niet meer verder uit het ei en gaat dood.

Stoor op deze dagen het proces niet door de broedmachine te openen. Alles met rust laten is het beste. Wordt de broedmachine geopend tijdens het uitkomen, dan is het vochtgehalte in de broedmachine verstoord en drogen de eischalvliezen sneller uit.

Kuikens helpen bij het uitkomen is niet goed, zij moeten dit zelf doen. Dus gewoon de natuur haar gang laten gaan en niet ingrijpen.

De kuikens komen na het aanpikken van de eischal binnen een aantal uren uit het ei. De snelheid van uit het ei kruipen is afhankelijk van de soort.

De kuikens mogen niet direct na het uitkomen uit de broedmachine gehaald worden. Dat kan pas als alle kuikens droog zijn.

Het is echter verstandig de kuikens nog een aantal uren rustig te laten zitten in de broedmachine. Voedsel hebben ze de eerste 24 uur niet nodig, warmte des te meer. Het restant van de dooier is vlak voor het uitkomen opgenomen in de einddarm van het kuiken. Op deze voedselvoorraad kunnen de kuikens desnoods enkele dagen teren. Deze dooier moet door het kuiken ook verteerd worden, anders bestaat het gevaar dat deze dooier in de darm van het kuiken gaat rotten. Dit is vaak dodelijk voor het kuiken.

Opfokken van de kuikens in een kunstmoeder

De kuikens zijn uit de broedmachine gehaald en in de kunstmoeder geplaatst. Voedsel hebben de kuikens de eerste 24 uur na het uitkomen niet nodig. Water geven is wel nodig.

Gebruik voor de kleine kuikens fijne houtkrullen. Op een leeftijd van vier tot vijf weken kunnen de houtkrullen door droog zand worden vervangen (→ hoofdstuk 6: Huisvesting).

Als kunstmoeder is een oude aquariumbak waarvan het glas aan de voorzijde is vervangen door fijn gaas goed te gebruiken. Het deksel van deze kunstmoeder is ook van gaas.

Op deze manier is er voldoende beschutting, maar ook ventilatie.

Op de bodem van de kunstmoeder komt eerst een dikke laag fijne houtkrullen. Daarbovenop kan dan nog voor de eerste 24 uur een oude badstoffen handdoek gelegd worden om de kuikens wat extra houvast te geven.

*Fig. 6
Eenvoudige zelf
te maken
kunstmoeder*

Als verwarming is een infrarode warmtelamp geschikt die in het begin op ongeveer 10 centimeter hoogte van de bodem hangt. De kunstmoeder wordt wel een uur voordat de kuikens erin gaan opgewarmd. In plaats van infrarode lampen kunnen ook warmteplaten worden gebruikt.

Als de kuikens ouder worden, wordt de lamp steeds een beetje verder omhoog getrokken. Het voordeel van deze lamp is dat geen licht maar wel warmte wordt gegeven. De kuikens groeien dan op bij een natuurlijk dag- en nachtritme. Dit is beter dan lampen te gebruiken die licht afgeven, want dan hebben de kuikens geen dag- en nachtritme.

Het is belangrijk om de kuikens precies de goede verwarming te geven.

Een goede maatstaf is te bekijken hoe de kuikens onder de lamp liggen. Liggen zij op elkaar recht onder de lamp, dan hebben zij het te koud.

Liggen ze in een wijde cirkel onder lamp, dan is het te warm. De temperatuur is goed als de kuikens wel onder de lamp liggen, maar niet op elkaar.

De kuikens groeien snel en kunnen na ruim twee tot drie weken al naar hun definitieve hok. In dit hok moet nog bijverwarmd (met dezelfde infrarode warmtelamp) worden, al naar gelang dat nodig is.

De temperatuur in de kunstmoeder kan ook gemeten worden. Meten kan met een normale thermometer die onder de lamp op de bodem wordt gelegd. In het begin moet deze temperatuur ongeveer 38 graden Celsius zijn. Na enkele dagen kan de temperatuur al een paar graden lager worden. Naarmate de kuikens groter worden en meer veren krijgen, is de temperatuur minder kritisch. Aan de hand van het gedrag van de kuikens (zoals hierboven beschreven), wordt de temperatuur verder geregeld.

Fig. 7 De warmtetoevoer is goed, de kuikens liggen niet op elkaar maar mooi verspreid

Kuikens hebben vers drinkwater nodig. Pasgeboren kuikens willen nog wel eens verdrinken in een te diepe drinkbak. Een klein open schaalje of bakje (ongeveer twee centimeter diep) is prima. Leg dan wel de eerste vijf dagen kiezelstenen of knikkers in het bakje om verdrinken van de kuikens te voorkomen.

Drinkbakken met een drinknippel kunnen ook gebruikt worden. In de drinkbakken kunnen de kuikens nooit verdrinken. Het nadeel is dat de kuikens er soms langer over doen om deze drinkbakken te vinden. Ook waterflesjes met drinktuit werken goed, ook deze zijn veilig.

U kunt de kuikens leren te drinken uit de waterbak. Druk een paar keer de kuikens met de snavel voorzichtig in het water en zij weten het. Vaak is het voldoende als één kuiken de waterbak weet te vinden. Kuikens zijn nieuwsgierig en alle anderen volgen dan snel door af te kijken.

Kuikens van patrijzen en frankolijnen kunnen prima opgroeien met kuikenopfokmeel of –kruimel voor siervogels. Pas op dat de korrel niet te groot is. Is dit wel zo, dan worden de eerste dagen de korrels fijn gemalen met een koffiemolen.

De fabrikant van het voer beschrijft op de verpakking precies hoe gevoerd moet worden.

Er is ook opfokvoer met anticoccidiostatica. Dit zijn geneesmiddelen die er ervoor zorgen dat uw kuikens geen coccidiose krijgen (→ hoofdstuk 8: Ziekten en andere ongemakken).

Als de kuikens in een goed en schoon hok worden opgefokt, zijn deze voertoevoegingen niet nodig. De kans is groot dat de kuikens zelf een weerstand opbouwen tegen deze ziekte. Dit is de beste waarborg om later bij de volwassen dieren geen coccidiose te krijgen.

Fig. 8 Voerbak en drinkbak voor kleine kuikens in de kunstmoeder.

Opfokvoer voor de kuikens kan vanaf het eerste moment van voeren met een beetje uitgezeefde maagkiezel worden gemengd. Koop hiervoor maagkiezel in de kleinste soort en zeef dit de eerste dagen door een keukenzeef. Door te zeven wordt alleen het allerfijnste grit gevoerd.

Na enkele weken kan worden begonnen met heel fijn geknipt groenvoer, bij voorkeur gras of vogelmuur. De kuikens moeten eerst wennen aan groenvoer, maar daarna zijn ze er gek op.

Opfokken van de kuikens na natuurbroed

Het opfokken van kuikens met een hen verloopt nogal anders.

In ieder geval zijn er geen zorgen over verwarming en temperatuur; dat doet de hen perfect.

Bij sommige soorten stoort de haan de hen die zit te broeden of is minder vriendelijk voor de kuikens. Dan wordt tijdelijk de haan bij de hen weggehaald. In de meeste gevallen kan de haan rustig bij de hen blijven.

De voederwijze is vergelijkbaar met de situatie in de kunstmoeder. Het is echter niet de bedoeling dat de hen al het kuikenvoer gaat opeten. Om dit te voorkomen schermt u het kuikenvoer af met een soort rooster met openingen, waardoor de kuikens bij het voer kunnen komen en de hen niet.

Voor het drinkwater geldt ook hetzelfde als hierboven beschreven.

Het is nodig om het hok (en de ren) van de hen met de kuikens goed schoon te houden. Via de mest van de hen kunnen de kuikens gemakkelijk ziekten zoals darmparasieten oplopen. Jonge kuikens zijn erg gevoelig voor deze ziekten en gaan er snel aan dood.

Zijn de jonge vogels halfwas of groter, dan kunnen de jongen gescheiden worden van de ouderdieren. Maar ook dan is het doorgaans nog niet noodzakelijk, zorg echter wel dat dit in ieder geval wel gebeurd is voor januari. Hierna kan het ouderpaar zich gaan voorbereiden op het nieuwe fokseizoen.

Semi-natuurbroed

Hiermee bedoelen wij het uitbroeden van de eieren door een krielkip. Deze zijn ook uitstekend geschikt om dit karwei te klaren. Afhankelijk van het soort ei dat bebroed moet worden moet er een

keuze gemaakt worden welke kip er gebruikt wordt. Voor kleine patrijzen en frankolijnen moet ook een klein krielkipje gebruikt worden, te grote kippen kunnen de kleine tere kuikens vertrappen. De verdere opfok is als hierboven vermeld.

En hoe nu verder met de fokkerij

De eerste jonge dieren zijn gefokt, maar hoe nu verder?

Als de jonge vogels enkele weken oud zijn worden de ringen besteld. Voor meerdere soorten is het wettelijk verplicht om ze te ringen. Doorgaans kunnen ze al na ongeveer vier weken geringd worden. Vroegtijdig proberen of de ring al blijft zitten is aan te raden.

Zijn de jonge dieren goede dieren, dan is de combinatie van de ouderdieren een goede combinatie. Deze ouderdieren worden de volgende keer weer gebruikt.

Het is niet altijd verstandig maar met zeldzame soorten niet altijd te voorkomen om met de gefokte jonge dieren een broer-zuster paring toe te passen. Dat is een sterke manier van inteelt en geeft kans op minder vitale dieren. Mocht u toch besluiten om dit te doen doe het dan uitsluitend met vitale dieren, zonder gebreken. Bij de fok van hoenders en dwerghoenders wordt vaak een gecontroleerde vorm van inteelt toegepast. Bij frankolijnen en patrijzen moet men daarmee voorzichtig zijn. De dieren kunnen ook ziektegevoeliger worden en de hennen leggen soms minder eieren.

Een paring toepassen van dochter op vader en zoon op moeder is prima. Dat is een minder sterke inteelt. Op deze manier vaker terugparen binnen de 'familie' (dus inteelt) is de beste manier om een echte 'stam' op te bouwen. Voorwaarde hierbij is dat er streng wordt geselecteerd op uiterlijke kenmerken die behoren bij de soort, maar evengoed op vitaliteit en gezondheid. Wordt de selectie op deze laatstgenoemde eigenschappen uit het oog verloren, dan is de opbouw van de stam gedoemd te mislukken.

Een bewezen goed fokkoppel moet echter niet uit elkaar gehaald worden. Hier moet men zuinig op zijn.

Koop als het mogelijk is een onverwant fokdier om te koppelen met het eigen nageslacht maar bedenk dan wel dat veel soorten al vanwege hun zeldzaamheid toch al enigszins verwant zijn. Een totaal nieuw genenpakket in de eigen stam is bijna onmogelijk. Dit is alleen mogelijk met de import van vogels uit het land van oorsprong. Want import uit een buurland is geen garantie op onverwantschap. Bij nauw verwante dieren wil de fokkerij soms nog weleens moeizaam verlopen.

Niemand is zomaar een fokker. Dat wordt ook niet uit een boekje geleerd.

Door ervaring op te doen, door te kijken op tentoonstellingen en door informatie uit te wisselen met collega-fokkers kan veel geleerd worden over het fokken van dieren.

Het gevoel voor fokken moet ook een beetje aangeboren zijn.

10 Frankolijnen (algemeen)

Kennen we in Europa de patrijs, in Afrika is haar tegenhanger de frankolijn.

Frankolijnen zijn echte grondvogels en we zien ze daarom zelden op een tak zitten.

Van nature zijn het vrij schuwe vogels. Dit is waarschijnlijk te danken aan de vele belagers die ze in hun natuurlijk leefgebied tegen komen. Naast de vele roofvogels is het ook de mens die de frankolijnen veel bejagen en daardoor zijn vele soorten bedreigd in hun voortbestaan.

Hun leefgebieden in Afrika en Azië bestaan uit droge open gebieden met als vegetatie grassen en onkruiden en lage planten. Ze hebben ook gebieden met een hogere begroeiing (struiken en bomen) in hun directe nabijheid nodig voor hun noodzakelijke bescherming en veiligheid. Omdat veel soorten uit een tropische omgeving komen moeten ze bij ons in hun volièremilieu tegen vorst beschermd worden. Vooral de poten zijn hier gevoelig voor.

Bijna alle frankolijnen hebben hun oorspronkelijke leefgebied in Afrika. Slechts vijf soorten komen uit Azië. Bij deze laatsten vinden we juist de meest gehouden soort, de Halsbandfrankolijn.

De familie van de frankolijnen is erg groot. Naast de ruim 40 beschreven soorten zijn er ook nog eens ruim 50 ondersoorten bekend. Deze ondersoorten wijken meestal in kleur en/of tekening iets af van de nominaat vorm (d.i. de eerst beschreven soort).

Frankolijnen komen voor van klein tot groot. De lengte kan variëren van 20 tot 43 cm. Het overgrote deel heeft een lengte van rond de 30 cm. De grootste frankolijn is de Erckelfrankolijn. Bij vele soorten is er nauwelijks verschil tussen de haan en de hen. De belangrijkste kenmerken voor het bepalen van

het geslacht zijn de lichaamsgrootte en de aanwezigheid van sporen. Echter een volledige garantie bieden deze kenmerken ook niet.

Frankolijnen zijn monogaam en leven dus paarsgewijs. Meestal zijn ze op een leeftijd van één jaar al geslachtsrijp. Natuurbroed in ons volièremilieus komt zelden voor als gevolg van hun onrustige gedrag. Erg stil zijn de meeste soorten ook niet. In het voorjaar laten ze regelmatig van zich horen met hun luide roep.

11 Meest gehouden frankolijnen

De *Halsbandfrankolijn*, ook wel Zwarte frankolijn genoemd (*Francolinus francolinus*) is de meest voorkomende frankolijn in ons volièremilieus. Deze vrij kleine soort (35 cm) is een kleurrijke verschijning. De haan heeft een totaal andere kleur dan de hen, waardoor het herkennen van het geslacht geen probleem vormt.

Fig. 9

*Een koppel Halsbandfrankolijnen.
Op de voorgrond de haan en
daarachter de hen.*

Deze soort is monogaam en kan gehouden worden in een beperkte ruimte.

Wel moet er schuilgelegenheid zijn, omdat de haan in de broedperiode nogal fel is naar de hen.

Dit is één van de weinige soorten uit Azië en wel uit het gebied van Irak tot in India. Ook deze soort is niet echt winterhard. Er zijn enkele ondersoorten bekend.

De broedduur is 21 - 22 dagen.

De nestgrootte is zeven tot twaalf eieren en de ringmaat is negen mm.

De *Grijze kwartelfrankolijn* (*Francolinus p. pondicerianus*), ook wel de Ceylon frankolijn genoemd, zien wij zo nu en dan bij de liefhebbers.

Deze kleine frankolijn meet 34 cm en is onopvallend gekleurd.

Beide geslachten zijn vrijwel identiek gekleurd en alleen aan de sporen en de keelkleur is het geslacht te onderscheiden.

Ook deze soort is monogaam en is ook al op eenjarige leeftijd geslachtsrijp. Deze frankolijn is afkomstig uit Azië (Sri Lanka, Iran, Oman, Pakistan, Nepal en India). Ze kunnen in een vrij klein verblijf gehouden worden. Deze soort laat vooral in het voorjaar een bescheiden geluid horen. Na deze periode zijn ze erg rustig. Ook bij deze soort zijn er enkele ondersoorten bekend. De broedduur bedraagt ruim 22 dagen, een nest bestaat meestal uit zeven eieren en de ringmaat is ook zeven mm.

Enkele minder gehouden soorten zijn:

Erckelfrankolijn (*Francolinus erckelii*). Deze frankolijn is de grootste frankolijn en meet ruim 43 cm. Beide geslachten zijn gelijk gekleurd, maar de haan is meestal wat forser gebouwd. Ze zijn afkomstig uit Ethiopië, Eritrea en Soedan. Deze dieren zijn vorstgevoelig en ook monogaam.

De broedduur bedraagt ruim 22 dagen, de nestgrootte varieert van vier tot tien eieren en de ringmaat is twaalf mm.

Fig. 10
Erckelfrankolijn

De *Geelkeelfrankolijn* (*Francolinus leucoscepus*) kent meerdere ondersoorten en is ruim 35 cm groot. Ook bij deze soort zijn beide geslachten gelijk gekleurd. Het is de enige frankolijn met een naakte keel, die vooral tijdens de broedperiode geel gekleurd is. Deze frankolijn is ook afkomstig uit Afrika en wel uit Soedan, Ethiopië, Somalië, Oeganda, Kenia en Tanzania. Zij zijn ook vorstgevoelig.

De laatste jaren wordt deze soort steeds meer aangetroffen bij de liefhebbers.

De broedduur is ook ruim 22 dagen, de nestgrootte varieert van drie tot acht eieren en de ringmaat is twaalf mm.

Fig. 11
Koppel
Geelkeelfrankolijnen

De *Roodkeelfrankolijn* (*Francolinus afer*) kent ook ondersoorten en is afkomstig uit Afrika. Hun leefgebied loopt van midden Afrika tot in het zuiden.

Deze frankolijn heeft vooral in de broedperiode een rode keelkleur. De haan en de hen zijn tonen dezelfde kleur. De haan is meestal wel iets forser gebouwd. Hun lengte bedraagt ongeveer 35 cm. Deze soort is ook vorstgevoelig. Deze soort trekt de laatste jaren meer belangstelling van de liefhebbers.

De broeduur is ook ruim 22 dagen, de nestgrootte loopt van drie tot negen eieren en de ringmaat is twaalf mm.

Fig. 12
Roodkeelfrankolijn

Fig. 13
Dubbelspoorfrankolijnen

De *Dubbelspoorfrankolijn* (*Francolinus bicalcaratus*) toont geen verschil in uiterlijk tussen de haan en de hen. Zoals hun naam al aangeeft zijn de hanen voorzien van dubbele sporen. Ze zijn afkomstig uit Centraal West Afrika en meten ongeveer 32 cm. Deze frankolijnen zijn ook vorstgevoelig.

De broeduur bedraagt ruim 22 dagen, de nestgrootte bedraagt meestal vijf tot zeven eieren en de ringmaat is negen mm.

12 Overige soorten frankolijnen

Door de sporadische import is het aantal soorten verder erg beperkt. Soorten die weinig gehouden worden zijn o.a.:

- de Kameroenfrankolijn (*Francolinus camerunensis*)
- de Chinese frankolijn (*Francolinus pintadeanus*)
- de Coquilfrankolijn (*Francolinus coqui*)
- de Hildebrandtfrankolijn (*Francolinus hildebrandti*).

13 Patrijzen (algemeen)

Patrijzen hebben een groot verspreidingsgebied dat zich uitstrekt over geheel Europa, Azië en het noordelijkste deel van Afrika en Madagascar.

Afhankelijk van de soort kunnen ze in koude en tropische gebieden voorkomen. Zo komen de grijze patrijzen uit Noord- en Midden-Europa, de steenpatrijzen uit Zuid-Europa en Zuid-Azië. Uit het Midden-Oosten komen de zandpatrijzen, terwijl de bospatrijzen in China en Indonesië voorkomen.

Het aantal bekende soorten patrijzen is ruim 40 met daarbij ook nog ongeveer 86 ondersoorten, verdeeld over dertien geslachten.

Alleen de hanen van de Langsnavel- en de Bamboepatrijs hebben sporen. Deze sporen zijn ook een geslachtskenmerk. Sporen met een knobbel als vorm komen voor bij de steenpatrijzen. Soms zien we deze sporen ook bij een overjarige hen.

Alle patrijzen zijn op eenjarige leeftijd geslachtsrijp en ze zijn monogaam. Bij meerdere soorten komt het voor dat de haan in de broedperiode erg fel wordt tegenover zijn hen, dikwijls met een dodelijke afloop. Het is daarom altijd nodig voldoende schuilgelegenheid in hun verblijf te maken, waaronder of waarachter de hen zich kan verbergen. Ook is het mogelijk de haan te kortwieken (aan één vleugel), maar dan moet er wel een zitstok aanwezig zijn. Op deze zitstok kan de hen haar felle echtgenoot ontvluchten.

Plaats altijd slechts één koppel in een volière. Het plaatsen van meerdere koppels bij elkaar vraagt om problemen. Ook het bijplaatsen van bijvoorbeeld kwartels gaat niet altijd goed. Het in dezelfde volière houden van duiven gaat meestal wel goed.

Het onderscheid in de geslachten is bij de ene soort gemakkelijker dan bij de andere. Bij soorten waarbij de geslachten een andere kleur vertonen is het meestal geen enkel probleem. Omdat niet alle patrijzen sporen krijgen is dit ook niet altijd een goed hulpmiddel. Het moeilijkste op dit gebied zijn de steenpatrijzen en sommige bospatrijzen. In de regel is de hen iets kleiner en zij heeft vaak een slankere kop.

Bij steenpatrijzen is de spoorvorming ook niet betrouwbaar, omdat er ook hennen zijn die sporen hebben. Bekijk altijd volgroeide vogels, bij jonge vogels blijft het erg moeilijk.

Bij bospatrijzen hebben sommige soorten een klein kleurverschil tussen de geslachten. Dit kan vaak de oogkleur zijn maar ook de kleur op het bovenlichaam. Om met zekerheid een enkel dier te seksen is meestal alleen weggelegd voor de kenners. Vergelijk zoveel mogelijk meerdere vogels om de verschillen te ontdekken.

Alle patrijzen zijn al op eenjarige leeftijd geslachtsrijp en hierdoor gaan de meeste hennen al in het eerste jaar eieren leggen.

Om patrijzen in een goede gezondheid te houden zijn er een aantal punten van belang. De ene soort is beter bestand tegen ziektes dan de andere. Alleen in de zomermaanden kunnen patrijzen in een open volière worden gehouden. Met een open volière wordt een volière zonder dak bedoeld. Vocht is de grootste veroorzaker van problemen bij patrijzen.

Zorg voor vrij droge hokken/volières in het najaar, winter en voorjaar. De meest voorkomende ziektes zijn coccidiose, wormen en blackhead. Enkele keren per jaar de dieren hiervoor een kuur geven voorkomt veel problemen.

Grijze patrijzen zijn sterke vogels die niet ziektegevoelig en tevens winterhard zijn.

Steenpatrijzen zijn van alle soorten het meest ziektegevoelig. Ze zijn wel winterhard.

Bospatrijzen zijn in de regel vrij sterke vogels en zeker niet ziektegevoelig. Echter niet alle soorten zijn winterhard.

Bamboepatrijzen zijn sterke vogels en winterhard.

Zandpatrijzen zijn rustige en niet ziektegevoelige vogels. Ze zijn winterhard.

Natuurbroed komt niet zo veel voor, alleen bij enkele soorten bospatrijzen, de Europese patrijs en de Bamboepatrijs.

14 Groep Steenpatrijzen (*Alectoris*)

De belangrijkste groep binnen de patrijzenfamilie is ongetwijfeld de groep Steenpatrijzen. Deze groep vertegenwoordigt zeven soorten met daarnaast nog vele ondersoorten. Drie van deze soorten komen wij regelmatig tegen, de overige slechts bij enkele liefhebbers. Een kenmerk van alle steenpatrijzen is dat ze een rode pootkleur en een verticale streeptekening op hun flanken bezitten. Aan de hand van deze flankveertjes is te zien of er een kruising in het spel is.

De *Chukar patrijs* (*Alectoris chukar*) wordt het meest gehouden van alle soorten en heeft ook de meeste ondersoorten. Slechts kleine verschillen onderscheiden hem van de Alpen steenpatrijs. Ze zijn afkomstig uit vele landen, vanaf Bulgarije tot in het Himalaya gebergte en Mongolië toe. Bij deze soort kennen we ook enkele kleurmutaties, zoals de witte en de bonte Chukar patrijs. De broedduur bedraagt ruim 24 dagen, de nestgrootte varieert van zeven tot twaalf eieren. Door de eieren te rapen wordt het eileggen gestimuleerd. De ringmaat is negen mm.

Fig. 14 *Chukar patrijs*

De *Rode steenpatrijs* (*Alectoris rufa*) is iets kleiner dan de Chukar patrijs en wordt ook veel gehouden. Ook bij deze soort zijn enkele ondersoorten bekend. Als deze dieren in een optimale conditie zijn tonen ze een prachtige warme kleur. Deze soort heeft ook de meest rode poten en wordt daardoor ook nog vaak Roodpoot patrijs genoemd. Een belangrijk kenmerk is de zwart gevlekte bovenborst en hals, die de Chukar patrijs mist. De Rode steenpatrijs is een Europese soort en komt voor in Zuid-Frankrijk, Italië en enkele eilanden in de Middellandse zee. De broedduur is ruim 24 dagen, de nestgrootte ligt rond de twaalf eieren. Dit aantal kan opgevoerd worden door de eieren geregeld te rapen. De ringmaat is negen mm.

Fig. 15
Kopstudie Rode steenpatrijs

De *Barbarijse patrijs* (*Alectoris barbara*) is een prachtige verschijning met zijn witgevekte hals en bovenborst. Ook deze soort zien wij regelmatig, echter de ondersoorten niet. Deze patrijs is niet te verwarren met de andere soorten steenpatrijzen door zijn heel aparte kleur. Deze Noord-Afrikaanse soort komt ook voor in Spanje en op de Canarische eilanden waar de soort met succes is uitgezet. De broedduur is ruim 24 dagen, de nestgrootte ruim twaalf eieren dat vergroot kan worden door de eieren geregeld te rapen. De ringmaat is negen mm.

Fig. 16 Een koppel Barbarijse patrijzen

Alpen steenpatrijzen (*Alectoris graeca*) worden weinig gehouden door de liefhebbers. Deze soort lijkt veel op de Chukar patrijs, zoveel dat alleen kenners beide soorten kunnen onderscheiden. Ondersoorten komen bij deze soort ook voor. Ze zijn afkomstig uit de Alpenlanden met daarnaast nog Griekenland, Bulgarije en voormalig Joegoslavië.

De broedduur is ruim 25 dagen, de nestgrootte acht tot veertien eieren en de ringmaat bedraagt negen mm.

De *Philby patrijs* (*Alectoris philbyi*) is niet te verwarren met een andere soort vanwege zijn zwarte wangen en keel. Deze soort zien we nog maar weinig bij liefhebbers. Deze soort heeft geen ondersoorten en is afkomstig uit Saudi-Arabië en Jemen.

De broedduur is ruim 24 dagen, de nestgrootte vijf tot acht eieren dat iets verhoogd kan worden door de eieren te rapen. De ringmaat is negen mm.

De *Arabische zwartkoppatrijs* (*Alectoris melanocephala*) is de grootste van alle steenpatrijzen en is in volièremilieu nog zeer zeldzaam. De vogels die er zijn, zijn erg verwant aan elkaar en dit bemoeilijkt de fokkerij. Ook deze soort is niet te verwarren met de overige soorten door zijn grote en een totaal andere flanktekening. Ze komen uit hetzelfde gebied als de Philby patrijs.

De broedduur is ruim 25 dagen, de nestgrootte is vijf tot acht eieren en de ringmaat is elf mm.

De *Przevalski patrijs* (*Alectoris magna*) is tot op heden nog niet aangetroffen bij de liefhebbers. Deze soort toont veel gelijkenis met de Chukar patrijs, maar de keelband is breder. De lichaamskleur is veel lichter gekleurd en gaat meer naar geelgrijs toe. Ook de buikkleur is geel. Hun leefgebied is in Noord- en Centraal-China.

De broedduur is ruim 24 dagen, de nestgrootte is twaalf eieren en de ringmaat is negen mm.

Natuurbroed komt niet of sporadisch bij de steenpatrijzen voor.

15 Groep Bospatrijzen (*Arborophila*) en (*Rollulus*)

De groep Bospatrijzen vormt een prachtige groep binnen de patrijzenfamilie. Het zijn mooie kleurrijke vogels met een rustig en interessant gedrag. Dit gedrag bestaat o.a. uit hun nestbouw.

Dit nest wordt gebouwd door beide vogels met plantaardig materiaal. Hierdoor ontstaat dan een hol waarin de hen haar witte eieren legt. Natuurbroed komt regelmatig voor, maar nog niet met alle soorten uit deze groep. Ook interessant is het dat beide ouders hun kuikens voeren door ze het voedsel aan te bieden.

Bij kunstmatige opfok moet hier wel rekening meegehouden worden anders verhongeren de kuikens.

Op zoek naar voedsel wordt door deze patrijzen erg veel in de grond gegraven. Zij hebben ook verhoudingsgewijs lange tenen. Al deze soorten zijn tropische vogels en ze zijn dus niet winterhard. Uitzonderingen zijn de Heuvel bospatrijs en de Rickett patrijs, deze laatste wordt ook aangeduid met de naam Chinese bospatrijs.

Fig. 17
Heuvel bospatrijs

De *Heuvel bospatrijs* (*Arborophila torqueola*) bezit een ondersoort.

De geslachten bij deze soort zijn totaal anders van kleur en kan zeker geen verwarring scheppen.

Hun leefgebied ligt in het Himalaya gebergte.

De broedduur is ruim 24 dagen, de nestgrootte ligt rond drie tot vijf eieren. Door de leren te rapen kan dit aantal verhoogd worden. De ringmaat is acht mm.

Fig. 18
Rickett patrijs

De *Rickett patrijs* (*Arborophila gingica*) kent weinig verschil tussen de beide geslachten wat betreft kleur. Alleen aan de hand van de oogkleur en een klein verschil in lichaamskleur is het onderscheid te onderkennen.

Bij deze soort komt regelmatig natuurbroed voor. Bij de opfok kan het een enkele keer fout gaan als de haan niet verwijderd wordt.

Goed observeren als de eieren uitgekomen zijn blijft noodzakelijk. Ze zijn afkomstig uit Zuid- en Oost-China.

De broedduur bedraagt 24 dagen, de nestgrootte is vijf tot zeven eieren en de ringmaat is negen mm.

Bij de *Java bospatrijs* (*Arborophila javanica*) zijn de geslachten ook vrijwel gelijk van kleur. Kleine verschillen duiden op een verschillend geslacht. Hun natuurlijke biotoop ligt op Java. De broedduur is ruim 23 dagen, de nestgrootte is ongeveer vier eieren en de ringmaat is acht mm.

Fig. 19
Bruinborst bospatrijs

Bij de *Bruinborst bospatrijs* (*Arborophila brunneopectus*) zijn beide geslachten ook praktisch hetzelfde gekleurd. Geslachtsonderscheid is erg moeilijk.

Ze komen voor in Centraal-Zuid China, Birma, Laos en Thailand.

De broedduur is ruim 23 dagen, de nestgrootte rond de vier eieren en de ringmaat is acht mm.

Ook de *Sumatraanse- of Grijsborst bospatrijs* (*Arborophila orientalis campbelli*) kent maar weinig verschillen tussen de geslachten. Eén ervan is het verschil in keelkleur. Deze soort is afkomstig uit Maleisië.

De broedduur is ruim 23 dagen, de nestgrootte loopt van twee tot vier eieren en de ringmaat is acht mm.

De *Witkop Sumatraanse bospatrijs* (*Arborophila o. orientalis*) is in ons volièremilieu erg zeldzaam. Ook bij deze dieren is er weinig geslachtsverschil en is alleen door kenners te onderkennen. Ze worden alleen aangetroffen in Oost-Java.

De broedduur ligt rond de 23 dagen, de nestgrootte is twee tot vier eieren en de ringmaat is acht mm.

Fig. 20
Koppel Roulroul
(hen op de voorgrond en haan daarachter)

De *Roul Roul, Struiskwartel of Gekuifde bospatrijs* is ongetwijfeld de meest gehouden soort.

Een prachtige verschijning, zowel de haan als de hen met hun totaal andere kleur. Deze sociale soort kan in een grote volière met meerdere koppels worden gehouden. De hennen bouwen een nest en leggen witte eieren.

Natuurbroed komt bij deze soort vrij veel voor. Ze zijn afkomstig uit Birma, Thailand, Maleisië, Sumatra en Borneo.

De broedduur ligt rond de 18-19 dagen, de nestgrootte is vijf tot zes eieren, maar kan vergroot worden door de eieren te rapen.

De ringmaat is zeven mm.

16 Groep Grijze patrijzen (*Perdix*)

De groep Grijze patrijzen is beperkt tot slechts twee soorten. Verreweg de meest bekende is de Europese patrijs.

De *Europese patrijs*, die vele ondersoorten kent, heeft mede hierdoor een groot verspreidingsgebied. Dit gebied loopt van Europa tot aan Siberië en China.

Fig. 21
Europese patrijs

Elke ondersoort heeft zijn eigen biotoop. De ondersoorten zijn te onderscheiden door kleine verschillen in kleur en/of tekening. Ongetwijfeld komen er in ons volièremilieu kruisingen voor, omdat men vaak niet weet tot welke ondersoort de dieren behoren.

Ook de minder bekende *Baardpatrijs* behoort tot deze groep. Deze patrijs is afkomstig uit China, Mongolië en Rusland. Zoals zijn naam al aangeeft bezit deze patrijs een baard, die vooral in de broedperiode goed te zien is. Door deze baard maar ook door de kleur verschilt deze patrijs van de Europese patrijs.

Fig. 22
Baardpatrijs

Alle soorten in de groep Grijze patrijzen zijn op eenjarige leeftijd geslachtsrijp en zijn evenals de andere patrijzen monogaam. Al deze soorten patrijzen zijn sterke vogels die volledig winterhard zijn. Natuurbroed kan voorkomen in volièremilieu, maar dit is meer een uitzondering dan regel. Geslachtsonderscheid is niet moeilijk, omdat er verschil is bij de rugtekening en de kopkleur. Beide geslachten bezitten geen sporen.

Copyright © N.H.van Wijk

Bij deze soorten kunnen regelmatig erg felle hanen voorkomen. Een goede schuilgelegenheid voor de hen is dus altijd nodig. Of kortwiek de haan aan één vleugel en plaats een zitstok in de volière.

Europese patrijs: broedduur is ruim 24 dagen, de nestgrootte is 15-17 eieren. Dit aantal kan door het wegnemen van eieren nog iets verhoogd worden. De ringmaat is zeven mm.

Baardpatrijs: broedduur is ruim 25 - 26 dagen, de nestgrootte is 18-20 eieren en de ringmaat is zeven mm.

17 Groep Zandpatrijzen (*Ammoperdix*)

Dit is een kleine groep met slechts twee soorten: de Arabische en de Perzische zandpatrijs.

Alleen van de Arabische zandpatrijs zijn enkele ondersoorten bekend.

De bekendste is ongetwijfeld de Perzische zandpatrijs, die vaak nog wordt aangeduid met de naam See-See patrijs.

De Arabische zandpatrijs komt wat minder voor maar is zeker niet minder mooi. Hij wijkt hoofdzakelijk af door zijn donkerdere kleur en de iets andere kopvlek bij de haan.

Fig. 23 Perzische zandpatrijs

Deze vrij kleine patrijzen komen voor in het Midden-Oosten, in de droge woestijnachtige gebieden.

Ze zijn monogaam en al op eenjarige leeftijd geslachtsrijp.

Ze kunnen in een vrij klein verblijf gehouden worden, maar er moet wel voldoende schuilgelegenheid gemaakt worden. Deze schuilgelegenheid is voor de hen belangrijk en wordt door haar gebruikt als de haan te fel wordt. Het gedrag is over het algemeen rustig en dit geldt ook voor het geluid dat ze maken. Natuurbroed komt niet of zelden voor. Ook deze soorten hebben geen sporen en de geslachten zijn verschillend van kleur.

Perzische zandpatrijs: broedduur is ruim 21-24 dagen, de nestgrootte is zes tot negen eieren en de ringmaat is zes mm.

Arabische zandpatrijs: broedduur bedraagt ruim 24 dagen, de nestgrootte is vijf tot zeven eieren en de ringmaat is zeven mm.

18 Groep van de Madagascar patrijs (Margaroperdix)

Een geheel aparte groep vormt de *Madagascar patrijs* (*Margaroperdix madagarensis*). Deze patrijs wordt nog regelmatig aangeduid als de Parelkwartel.

In het verleden werden ze vaak ingedeeld tussen de kwartels en de patrijzen in. Nu zijn ze echter definitief ingedeeld bij de patrijzen.

Het gedrag van deze patrijs is meestal erg onrustig. Toch zien we soms wel eens een rustige vogel. Dit zijn dan vaak vogels die opgefokt zijn met erg rustige kuikens van andere soorten patrijzen of kwartels.

De haan is een prachtige verschijning die ook al in zijn eerste jaar helemaal op kleur komt. Het geslachtsonderscheid is geen probleem, omdat de haan en de hen allebei een geheel andere kleur hebben. Sporen bezitten zij beide niet.

Fig. 24
Madagascar patrijs

Ook deze zijn op eenjarige leeftijd geslachtsrijp, maar de hennen leggen meestal pas in hun tweede jaar bruin tot groene eieren.

Zoals ook bij andere patrijzen zijn zij monogaam, slecht sporadisch kunnen ze in een trio gehouden worden.

Dit wordt alleen aangeraden voor zeer ervaren fokkers.

Bij deze soort is dikwijls de haan erg fel naar de hen toe. Het is dus absoluut nodig dat er voldoende schuilgelegenheid in de volière aanwezig is.

De haan kan zo fel de hen belagen dat de dood er op volgt.

Copyright © N.H. van Wijk

Zoals de naam al aangeeft komen ze van nature alleen voor op Madagascar en daardoor zijn ze niet geheel winterhard. Als ze in de winter droog en uit de koude wind kunnen zitten dan kunnen ze nog wel wat koude verdragen.

Omdat het vrij onrustige patrijzen zijn komt bij deze soort nauwelijks natuurbroed voor. Voor natuurbroed moeten ze beschikken over een grote beplante volière, die bovenal erg rustig is en zonder inwoning van andere grondvogels die de rust verstoren. Mocht deze situatie haalbaar zijn dan kan natuurbroed slagen.

De broedduur is ruim 22 dagen, de nestgrootte is 15-20 eieren en de ringmaat is zeven mm.

19 Groep Bamboepatrijzen (Bambuscola)

Deze kleine groep patrijzen bestaat slechts uit twee soorten, met daarnaast nog enkele ondersoorten. Deze twee soorten verschillen op een aantal punten van de andere patrijzen.

De staartvorm is anders en ook langer en de Bamboepatrijzen hebben ook scherpe sporen. Beide geslachten zijn hetzelfde gekleurd.

Deze patrijzen, die winterhard zijn, kunnen wel een minder prettig geluid voortbrengen en dit kan in dichte woonwijken voor problemen zorgen. Het gedrag van deze patrijzen is wat onrustig en daarom

hebben deze dieren in hun volière voldoende schuilgelegenheid nodig. Dit is ook goed voor de hen als de haan wat al te opdringerig en fel wordt. Natuurbroed is zeker mogelijk bij een goed ingerichte volière. Deze patrijzen zijn niet ziektegevoelig.

Fig. 25 Chinese bamboepatrijs

De *Chinese bamboepatrijs* (*Bambusicola thoracica*) is slechts 29 cm lang. Deze patrijs komt oorspronkelijk uit India, China en Taiwan. De broedduur bedraagt ongeveer 18-19 dagen. De nestgrootte is drie tot zeven eieren, maar kan door het rapen van de eieren vergroot worden. De ringmaat van deze patrijs is zeven mm.

De *Berg bamboepatrijs* (*Bambusicola fytchii*) is groter dan de Chinese en meet 35 cm. Deze soort die afkomstig is uit China, Birma en Noord Vietnam heeft een broedduur van ruim 18-19 dagen. De nestgrootte is drie tot zeven eieren en de ringmaat is negen mm.

20 Georganiseerde kleindierliefhebberij

Algemeen

Dit hoofdstuk beschrijft in het kort de georganiseerde kleindierliefhebberij.

De volgende diergroepen behoren tot de 'kleindieren':

- pelsdieren, zoals konijnen, cavia's, (dwerg)hamsters, ratten, muizen en gerbils
- sier- of cultuurduiven
- kippen (hoenders), zowel grote kippen als krielkippen
- siervogels, zoals fazanten, parelhoenders, pauwen, kalkoenen, oorspronkelijke hoenders, patrijzen, frankolijnen, patrijzen, oorspronkelijke duiven, lachduiven en diamantduiven
- watervogels, zoals eenden, ganzen en zwanen.

Het houden, fokken en tentoonstellen van deze kleindieren in verenigingsverband noemen we de georganiseerde kleindierliefhebberij.

Landelijke bonden in de georganiseerde kleindierliefhebberij

De volgende bonden behartigen de kleindierliefhebberij in Nederland:

- KLN (Kleindierliefhebbers Nederland) zorgt voor alle pluimvee (hoenders en dwerghoenders, sier- en watervogels) en pelsdieren (konijnen, cavia's en kleine knagers).
- de NBS (Nederlandse Bond van Sierduivenliefhebbersverenigingen) zorgt voor de sier- of cultuurduiven

Het houden en fokken van tropische vogels, parkieten, kanaries en papagaai-achtigen hoort niet bij de kleindierliefhebberij, maar bij de vogelsport.

In deze vogelsport zijn drie landelijke bonden actief:

- de ANBV (Algemene Nederlandse Bond van Vogelhouders)
- de NBV (Nederlandse Bond van Vogelliefhebbers)
- Aviornis.

Frankolijnen, patrijzen, kwartels, oorspronkelijke duiven, lachduiven en diamantduiven zien we zowel in de kleindierliefhebberij als in de vogelsport.

Starten met frankolijnen of patrijzen

Voordat er dieren worden gekocht moet goed worden nagedacht over de keuze van de soort.

Denk hierbij aan grootte van de dieren, de eisen die verschillende soorten stellen aan de huisvesting en inrichting daarvan en het aantal te houden dieren.

Meer informatie over het houden en fokken van frankolijnen en patrijzen is te verkrijgen bij de **Nederlandse DFKP-club** (→ zie hoofdstuk 21).

Op de website van KLN is meer informatie over de georganiseerde kleindierliefhebberij te vinden (<http://www.kleindierliefhebbers.nl>). Er is ook contactinformatie beschikbaar.

Ook op de website Kleindierplaza (www.kleindierplaza.nl) is veel informatie over alle kleindieren, de kleindierversenigingen, speciaalcubs en andere organisaties bijeen gebracht.

Neem contact op met één of meer organisaties. Zij kennen de weg en helpen geïnteresseerden graag verder.

Een andere manier om kennis te maken met de kleindierliefhebberij is het bezoeken van kleindiertentoonstellingen. In de plaatselijke kranten worden deze tentoonstellingen vaak aangekondigd. Op de KLN-website onder '[tentoonstellingsrooster](#)' worden alle tentoonstellingen in Nederland per provincie gepresenteerd. Ook op Kleindierplaza worden alle tentoonstellingen gepresenteerd.

Op elke tentoonstelling zijn leden van het bestuur van de organiserende kleindierverseniging of van KLN aanwezig. Zij geven graag informatie.

Deze tentoonstellingen worden georganiseerd in de maanden september - januari van elk jaar. Benut deze gelegenheden en ga een kijkje nemen.

De volgende stap is lid worden van een kleindierverseniging. Deze vereniging zorgt voor aanmelding bij KLN.

KLN geeft leden een fokkersnummer en een fokkerskaart. Dit fokkersnummer is nodig om dieren naar kleindiertentoonstellingen in te sturen.

Jongeren onder 18 jaar worden als jeugdlid ingeschreven.

Op kleindiertentoonstellingen kunnen verschillende soorten frankolijnen en patrijzen bekeken worden. Hoenders en dwerghoenders worden in grote aantallen ingezonden naar kleindiertentoonstellingen. Dit geldt echter niet voor frankolijnen en patrijzen. De meeste kans om deze kleine hoenderachtigen te zien bieden de grotere kleindiertentoonstellingen. Neem voor eventueel advies over kleindiertentoonstellingen contact op met de **Nederlandse DFKP-club**.

In de tentoonstellingscatalogi zijn de adressen van de fokkers opgenomen.

De **Nederlandse DFKP-club** (www.dfkp.nl) kan u ook helpen met het vinden van adressen.

Neem daarna contact op met fokkers en ga kijken en informeren. Koop nooit dieren zonder eerst goed rond te kijken en een afgewogen keuze te maken.

Koop alleen dieren bij fokkers. Zij helpen graag als collega-fokker en leveren goede dieren.

De frankolijnen of patrijzen zijn aangeschaft en de fok kan beginnen (→ zie hiervoor hoofdstuk 9: Fokken).

Pootringen

Alle hoenderachtigen, siervogels, watervogels en duiven kunnen alleen met een vaste ring om de poot ingezonden worden naar kleindiertentoonstellingen. Deze ringen worden pootringen genoemd. Met 'vast' wordt bedoeld dat bij volwassen dieren deze ringen niet meer afgeschoven kunnen worden.

De plaatselijke kleindierverseniging bestelt deze ringen bij KLN.

De ringencommissaris van de kleindiervereeniging kent de juiste weg en de juiste ringenmaat. De fokker kan dat ook zelf doen via KLN-website. Soorten die onder de CITES-wetgeving vallen moeten van geregistreerde ringen worden voorzien. Dit geldt hoofdzakelijk voor de Europese soorten. Informeer eerst bij KLN.

Het bestellen van de ringen moet op tijd worden gedaan. De levertijd kan wel twee weken bedragen. Wordt te laat besteld, dan zijn de poten al te dik geworden en kunnen de ringen niet meer om de poten van de dieren geschoven worden.

Wordt te vroeg geringd, dan is de kans groot dat de ring weer van de poot schuift. Informeer daarom bij de fokker waar de dieren zijn gekocht naar het geschikte tijdstip voor het ringen.

Gemiddeld moeten jonge frankolijnen en patrijzen rond de leeftijd van zes weken worden geringd.

Dan het ringen zelf.

Het jonge dier wordt voorzichtig in de linkerhand gehouden met de kop van het dier naar voren. De poten steken dan ook naar voren. Met de vingers van dezelfde hand worden de drie lange voortenen van de poot tegen elkaar aangedrukt. Dit moet voorzichtig gebeuren omdat het kuiken nog erg klein en kwetsbaar is. Het beschadigen van de tenen is gauw gebeurd.

Op deze manier kan de ring met de rechterhand gemakkelijk over de drie tenen tegelijk geschoven worden.

De achterteen wijst altijd al naar achteren. Als de ring over de drie tenen wordt geschoven, wordt de achterteen al vanzelf plat tegen het loopbeen van de poot gedrukt. Nog iets verder geschoven en de ring glijdt gemakkelijk over de achterteen. Daarna komt de achterteen weer vrij van het loopbeen en belemmert de ring om af te schuiven.

Vraag zonodig een ervaren fokker het ringen een paar keer voor te doen. Controleer nog wel regelmatig (zeker de eerste dagen na het ringen) of alle dieren hun ring om hebben. Zo niet, dan ligt de ring ergens in het strooisel in het hok of de ren. Enige dagen wachten (want de poot was nog te dun) en dan weer opnieuw ringen is de enige manier.

Het is een ongeschreven regel dat de rechterpoot wordt geringd.

Het is gewoonte om de ring ondersteboven (op de kop) aan de poot te schuiven. Dit betekent dat als het dier gewoon in de hand wordt vastgehouden het ringnummer goed leesbaar is. Dit is handig als later weer eens het ringnummer gelezen moet worden. Wordt niet op deze manier geringd, dan moet voor het lezen van het ringnummer het dier op de kop gehouden worden.

Figuur 26 toont stapsgewijs het ringen.

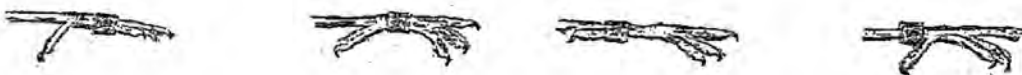

Fig. 26 Aanbrengen van pootringen

Inenten

Kleine hoenderachtigen moeten voor de keindiertentoonstellingen ook ingeënt worden tegen pseudo-vogelpest (of New Castle Disease, kortweg NCD). De plaatselijke kleindiervereeniging organiseert deze jaarlijkse enting. Zij regelt een afspraak met de dierenarts. Door collectieve deelname blijven de kosten binnen de perken (→ hoofdstuk 8: Ziekten en andere ongemakken).

Elk lid ontvangt via de secretaris van de plaatselijke kleindiervereeniging een entformulier, waarop de dieren en de ringnummers worden genoteerd.

Het entformulier wordt door de fokker en door de dierenarts ondertekend. Maak voor de zekerheid een paar kopieën van het entformulier en bewaar deze goed.

Zonder KLN-fokkersnummer, zonder pootringen en zonder entbewijs kunt u geen dieren naar een tentoonstelling insturen.

Tentoonstellingen

In Nederland worden verschillende kleindiertentoonstellingen georganiseerd.

Enkele voorbeelden zijn:

- Verenigingstentoonstelling, voor leden van de betreffende plaatselijke kleindierverseniging
- Speciaalclubtentoonstelling, voor leden van de betreffende speciaalclub. Deze tentoonstelling wordt meestal ondergebracht bij een andere tentoonstelling
- Provinciale tentoonstelling, voor fokkers uit de betreffende provincie
- Open tentoonstelling, voor fokkers uit de regio
- Nationale tentoonstelling, voor fokkers uit geheel Nederland
- Europese tentoonstelling, voor fokkers uit geheel Europa.

Tot slot is er nog de jongdierendag. Dit is geen echte tentoonstelling en hoort daarom niet thuis in het overzicht hierboven.

Op een jongdierendag laten leden van een kleindierverseniging hun jonge dieren beoordelen en bespreken door bevoegde keurmeesters. De fokker is aanwezig bij deze bespreking en kan vragen stellen aan de keurmeester. Er wordt ook een beoordeling (of predikaat) toegekend. Dit predikaat heeft niet de waarde van de predikaten op echte kleindiertentoonstellingen.

We moeten niet vergeten dat de meeste jonge dieren nog niet volgroeid en daarom moeilijk te beoordelen zijn. Beschouw het predikaat op een jongdierendag als richtinggevend voor de toekomst. Een jongdierendag is belangrijk voor de nog onervaren fokker, vooral als het gaat om een eerste grondige selectie van potentiële goede dieren en dieren die geen waarde hebben als fok- of tentoonstellingsdier.

Kortom, een jongdierendag is vooral leerzaam.

Welke kleindiertentoonstelling?

Het is goed om eerst te beginnen met de tentoonstelling van de eigen plaatselijke kleindierverseniging. Collega-leden/fokkers helpen graag. Is de procedure eenmaal bekend, dan is het interessant mee te doen op grotere kleindiertentoonstellingen.

Adressen en data van de kleindiertentoonstellingen in Nederland zijn te vinden op KLN-website en op Kleindierplaza.

Inschrijven voor een kleindiertentoonstelling verloopt volgens de procedure die beschreven is in het vraagprogramma van die tentoonstelling. De plaatselijke kleindierverseniging stuurt haar leden het vraagprogramma ruim van te voren toe. Vraagprogramma's van andere kleindiertentoonstellingen kunnen bij de betreffende tentoonstellingssecretaris worden aangevraagd.

In het vraagprogramma is alle informatie opgenomen over de tentoonstelling. Het is niet zinvol deze informatie hier te beschrijven.

Lees het vraagprogramma goed door en vul zorgvuldig het opgavenformulier in. Zorg dat dit formulier op tijd verzonden wordt. Er is voor elke tentoonstelling een sluitingsdatum voor de opgave van dieren. Betaal ook op tijd de kosten voor het insturen van de dieren.

Is hierbij hulp nodig, ga dan naar een ervaren fokker van een plaatselijke kleindierverseniging.

Het besluit om aan één of meer tentoonstellingen mee te doen is genomen. Bij de planning moet er rekening mee worden gehouden dat een tentoonstelling een zware belasting is voor de dieren.

Denk aan het vangen van de dieren, het transport (twee keer), temperatuurwisselingen (tussen het hok en de tentoonstellingszaal), veel drukte en misschien stress door publiek, ander voer, vreemde omgeving en ander strooisel.

De ervaring leert dat goede dieren niet vaker dan eenmaal per maand naar kleindiertentoonstellingen worden ingezonden. Het is niet aan te bevelen eenzelfde dier vaker dan driemaal in een seizoen in te sturen naar tentoonstellingen. Het mooie gaat er dan af en het dier scoort ook niet zo hoog meer.

Een belangrijk punt is het vangen van de dieren. Het verenkleed van frankolijnen en patrijzen wordt door onvoorzichtig vangen snel beschadigd en dan is dit dier voor het hele seizoen niet meer in conditie voor een tentoonstelling.

Het is het beste als de dieren zo tam gemaakt worden dat zij bij het vangen niet van schrik door het hok vliegen. Het tam maken van de dieren begint al op de dag van geboorte.

Het dagelijks op een rustige manier met de dieren omgaan, helpt ook om de dieren tammer te maken. Het vangen moet ook geleerd worden. Sommigen fokkers vangen goed met de hand, anderen gebruiken een vangnet. Oefenen met beide methoden bewijst al snel welke methode het beste bevalt.

Conditioneren

Op een kleindiertentoonstelling worden de dieren beoordeeld door keurmeesters, die door KLN zijn aangesteld.

Bij de keuring wordt gelet op het type van het dier en op verschillende onderdelen van het dier, zoals conditie, kleur en tekening van het verenkleed, de poten, ogen en snavel. De leidraad hiervoor is de siervogelstandaard van KLN (→ zie pagina 33).

Al deze onderdelen van het dier worden gevormd op basis van de genetische aanleg bij het dier. Toch kunnen met toegestane conditionering sommige onderdelen van het dier voor een keuring verbeterd worden. Denk aan het schoonmaken van de poten en de snavel.

De conditie van het verenkleed van de vogel is een belangrijk onderdeel op een tentoonstelling.

Kippen worden vaak gewassen voor ze naar een tentoonstelling gaan. Frankolijnen en patrijzen worden niet gewassen, omdat hun veren daar niet tegen bestand zijn. We kunnen echter wel wat doen aan de veren.

Enkele ruwe, gekrulde of opstaande veren worden vochtig gemaakt met schoon water. Daarna wordt de veer voorzichtig met de vingers in de goede natuurlijke richting gestreken. Plaats dan het dier weer in het hok.

Doe dit kort (één of twee dagen) voordat u de dieren naar de kleindiertentoonstelling brengt.

Zijn er dieren waarbij erg veel veren opkrullen of ruw zijn, dan kan het helpen om het hele dier kort onder te dompelen in lauw water. Let erop dat de kop niet onder water komt. Doe je dit in het najaar of winter dan moeten ze binnen opdrogen i.v.m. het koudvatten van de vogel. Frankolijnen en patrijzen, evenals bijna alle hoenderachtigen, baden van nature nooit in water en zij kunnen gemakkelijk in stress raken.

Wrijf dan alle veren heel voorzichtig met de hand weer glad in de natuurlijke richting en laat dit dier dan ook weer in een warme omgeving opdrogen.

Hebben de dieren tijdens de opfokperiode en in de zomer veel last van ruwe of opkrullende veren, dan zijn er drie mogelijke oorzaken:

- sommige dieren schijnen hiervoor een genetische aanleg te hebben. Natmaken en glad strijken helpt bij deze dieren niet. Deze dieren worden niet meer als fokdier gebruikt
- uw dieren missen bepaalde stoffen in het voer. Bij gebruik van kwaliteitsvoer is deze oorzaak vrijwel uitgesloten
- de dieren zitten in een erg droge omgeving. In deze situatie is het goed de dieren regelmatig met schoon lauw water te bevochtigen, bij voorbeeld met een plantenspuit. De dieren houden dan prachtige veren. Wees tijdens de rui wel voorzichtig met natmaken. De dieren hebben nog niet alle veren en kunnen, als ze te nat worden, snel afkoelen en in stress raken.

Hennen hebben vaak beschadigde en opkrullende veren op de rug en op de kop, als zij met een haan in een hok zijn geplaatst. Deze hennen zien er niet fraai uit, maar er mankeert hen niets. De haan houdt zich bij het treden van de hen (dit is het copuleren of paren) vast aan de veren op de kop van de hen. Met de poten grijpt de haan zich vast op de rug van de hen.

Door deze paring, die vaak plaats vindt, slijten op die plaatsen de veren van de hen in de loop van het broedseizoen.

Het oogt niet mooi, maar na de rui komen er weer prachtige veren terug.

Transport

Voor het transport van uw dieren naar een kleindiertentoonstelling is een transportkist nodig. Het meest geschikt zijn lichte kisten van hout of aluminium met daarin een aantal afgescheiden hokjes, zodat elk dier apart in een hokje in de kist wordt gezet. De maten van de kist en de binnenhokjes moeten in verhouding staan tot de grootte van uw dieren. Er zijn verschillende soorten en maten kisten te koop. In de stands van bedrijven op de grotere kleindiertentoonstellingen zijn transportkisten in vele soorten en maten te koop.

Kijken bij fokkers is ook leerzaam. Zij hebben ook allemaal transportkisten.

Een doe-het-zelver kan zelf ook wel een transportkist maken, aangepast aan de eigen wensen. Zorg ervoor dat het bouw materiaal licht maar toch sterk is en dat er zowel aan de buiten- als aan de binnenkant geen scherpe uitsteeksels voorkomen.

Goede handvaten zijn belangrijk, omdat de transportkist vaak over enige afstand gedragen moet worden.

Zorg ook voor voldoende ventilatie in de kisten. Omdat transportkisten bij het vervoeren nog wel eens gestapeld worden, is het handig de handvaten aan de zijkanten van de kist te bevestigen en de ventilatieopeningen aan de voor- of achterkant (dus niet in het deksel).

Let verder op degelijke sluitingen van de kisten.

Het openschieten van de sluitingen tijdens het transport geeft veel ellende.

De bodem van een kist moet ruw zijn, want dit geeft het dier houvast tijdens het transport. Op een gladde ondergrond kunnen kleine dwarslatjes worden gelijmd met daarop als strooisel fijne houtkrullen.

Een mooie schone kist is ook wat waard, het is een visitekaartje van de fokker.

Fig. 27 Transportkist met zes afdelingen

Figuur 27 toont een eenvoudige transportkist. Deze kist is 30 cm hoog, 30 cm diep en 70 cm breed. Deze kist heeft zes individuele hokken. De hele bovenkant is een openklapbare deksel. De voorkant heeft een strook zacht kunststofgaas.

De achterkant heeft zes openingen, één voor elk van de zes hokjes.

Deze openingen zijn twaalf bij twaalf centimeter, zodat een hand van een volwassene er precies door kan, zonder veel ruimte open te laten. Deze transportkist is gemaakt voor kwartels. Voor frankolijnen en patrijzen, die groter zijn dan kwartels, moeten misschien de maten wat groter genomen worden.

De zes openingen worden afgesloten met elk een schuifbaar dekseltje. Deze openingen zijn zo gemaakt om te voorkomen dat een dier kan ontsnappen. Gebeurt dit, dan is het dier verdwenen, want ze vliegen goed.

Fig. 28

Achterkant van de transportkist (zgn. achterlader)

Het advies is om voor siervogels een kist te gebruiken met openingen aan de achterkant (achterlader) en niet aan de bovenkant (bovenlader). Siervogels schieten, als ze schrikken, rechtstandig omhoog. Bij een achterlader is het pakken makkelijker omdat de dier naar boven wil en niet zijwaarts. De kans van ontsnappen is dan al veel kleiner.

Fig. 29
Geopende transportkist

De binnenkant van het deksel is bekleed met een dubbele laag noppenfolie om de kop van het dier kwartel te beschermen, mocht het toch opvliegen.

Om de kracht bij het eventuele opvliegen nog te beperken is het verstandig de transportkist niet zo hoog te maken in verhouding tot het dier. Hierdoor en door de gladde noppenfolie kunnen de dieren zich nauwelijks nog beschadigen.

Enige training van de dieren vooraf helpt ook al veel.

Kort voor de dag waarop de dieren naar de tentoonstelling gebracht worden, stuurt de tentoonstellingssecretaris een overzicht van de inschrijving met de gegevens per dier op een etiket afgedrukt. Op deze etiketten staan ook de kooi-nummers voor de dieren.

Deze etiketten worden op het deksel van de transportkist geplakt, zodat op de kleindiertentoonstelling, bij het inkooien (zie hieronder) het juiste dier in de juiste tentoonstellingskooi wordt geplaatst.

Inkooien

Het brengen van de dieren naar de tentoonstelling en het plaatsen van de dieren in de betreffende kooien noemen we het inkooien.

De meeste fokkers brengen zelf of met enkele personen samen de dieren naar de tentoonstelling. De grote (nationale) tentoonstellingen verzorgen vervoerslijnen door heel Nederland. Dit vervoer is veel goedkoper dan zelf de dieren wegbrengen en ophalen. In de vraagprogramma's van deze grote kleindiertentoonstellingen zijn de vervoerslijnen beschreven, inclusief de voorwaarden om mee te doen.

Fig. 30 Tentoonstellingskooien voor kleine siervogels

Bij het inkooien van de dieren is het verplicht om het entbewijs of een kopie daarvan in te leveren bij het tentoonstellingssecretariaat of bij de ingang van de zaal. Gebruik bij voorkeur een kopie zodat na afloop van de tentoonstelling het entbewijs niet weer terug gevraagd hoeft te worden.

De inzender (of de vervoerder) plaatst de dieren in de kooien. De kooigegevens staan op de etiketten. De transportkist wordt onder de kooien plaatsen. De lege transportkisten blijven dus tijdens de tentoonstelling onder kooien staan.

Omdat frankolijnen en patrijzen door de keurmeester niet uit de kooi genomen worden, schrijft de inzender bij het inkooien van elk dier het volledige ringnummer op de achtergrondkaart die al bij de desbetreffende kooi hangt.

Wordt dit niet gedaan, dan wordt het dier wel gekeurd, maar dingt dit dier niet mee naar de speciale KLN-ringenprijzen (→ zie pagina 33).

Bij gebruik van een vervoerslijn verzorgen de betreffende personen het inkooien.

Keuren

De keurdag is meestal een besloten dag. Dit betekent dat alleen tentoonstellingsmedewerkers, de keurmeesters en de helpers en schrijvers aanwezig zijn.

In het vraagprogramma staat vermeld welke keurmeester de frankolijnen en patrijzen gaat keuren.

De keurmeester keurt de dieren volgens vaste regels en volgens de vastgestelde standaardbeschrijving.

Een schrijver noteert tijdens de keuring de uitslag van de keuring op een standaard beoordelingskaart. De beoordelingskaart wordt bij de kooi opgehangen, zodat iedereen de beoordeling van elk dier kan lezen.

De keurmeester gebruikt de onderstaande predikaten bij de beoordeling van de dieren met daarbij genoemd de te behalen punten gekoppeld aan elk predikaat:

- DIS of Diskwalificatie en 0 punten; het dier is uitgesloten door een uitsluitingsfout
- of Onvoldoende en 0 punten; de laagste beoordeling
- V of Voldoende en 90 punten; het dier beantwoordt voldoende aan de soortbeschrijving
- G of Goed en 91 en 92 punten; het dier is een goede vertegenwoordiger van de soort
- ZG of Zeer Goed en 93, 94 of 95 punten; deze beoordeling is een graad beter dan G
- F of Fraai en 96 punten; het dier is beoordeeld als een fraai exemplaar van de soort
- U of Uitmuntend en 97 punten; het hoogst bereikbare predikaat.

Gekoppeld aan de predikaten wordt per dier de behaalde punten op de beoordelingskaart genoteerd.

Deze beoordelingskaart wordt aan de betreffende tentoonstellingskooi gehangen. De behaalde predikaten en punten worden ook per dier in de catalogus van de tentoonstelling opgenomen.

Het toekennen van de verschillende prijzen, zoals beschreven in het vraagprogramma, volgt als alle dieren gekeurd zijn.

De gewonnen prijzen worden in een aparte lijst in de catalogus opgenomen in volgorde van prijsnummer. De nummers van de prijzen zijn ook in het vraagprogramma opgenomen.

Na de keuring wordt de kleindiertentoonstelling geopend voor het publiek.

Beoordelingskaarten en prijzen afhalen

De fokkers kunnen kopieën van de beoordelingskaarten van hun dieren afhalen op de tentoonstelling bij het secretariaat van de afdeling hoenders of siervogels.

Deze beoordelingskaarten geven de fokker een handvat bij de verdere fok. Gelijktijdig ontvangt de fokker ook de eventuele behaalde prijzen.

Verkopen

Dieren kunnen op kleindiertentoonstellingen te koop worden aanbieden.

Dat kan op twee manieren:

- via het inschrijfformulier dat bij het vraagprogramma wordt geleverd. De inzender geeft op dit formulier al aan welke dieren te koop worden aangeboden en voor welke prijs
- tijdens de tentoonstelling.

De voorwaarden in beide situaties worden uitgelegd in het vraagprogramma.

Bij elke kooi waarin een dier te koop wordt aangeboden komt een Te Koop-kaart met de prijs te hangen.

Wordt een dier verkocht, dan hangt een medewerker van de tentoonstellingsorganisatie op die kooi een rode Verkocht-kaart.

*Fig. 31
Tentoonstellingskooi
met keurkaart en een rode
Verkocht-kaart*

De verkoper kan gelijktijdig met de eventueel gewonnen prijzen en de beoordelingskaarten het geld opvragen van de verkochte dieren.

Bij grote kleindiertentoonstellingen is er een apart verkoopbureau. De tentoonstellingsorganisatie houdt een percentage in op het verkoopbedrag voor de geboden diensten.

Hangt bij het uitkooien de Te Koop-kaart nog aan de kooi, dan is het dier niet verkocht en is de inzender van dit dier verplicht het dier weer mee te nemen.

Kopen

Zelf als inzender dieren kopen kan natuurlijk ook. Neem de Te Koop-kaart van de kooi en ga hiermee naar het verkoopbureau van hoenders en siervogels. Het dier wordt contant betaald en de koper ontvangt een bewijs van aankoop. De tentoonstellingsorganisatie zorgt ervoor dat op de betreffende kooi een Verkocht-kaart wordt gehangen.

Bij het uitkooien van de dieren (zie hieronder) neem de koper het gekochte dier mee. Het betalingsbewijs is nodig om bij de uitgang van de tentoonstelling aan te tonen dat het dier is gekocht en betaald.

Bestaat de mogelijkheid dat er dieren gekocht kunnen worden, neem dan altijd een transportkist mee. Tentoonstellingsorganisaties hebben geen transportmateriaal voor kopers klaar staan.

Uitkooien

Na afloop van de kleindiertentoonstelling gaan de dieren weer in de transportkist om ze mee naar huis te nemen. Dit is het uitkooien.

Bij gebruik van een vervoerslijn zorgt deze vervoerslijn voor alle handelingen, tenzij anders is afgesproken.

Thuis aangekomen worden de dieren weer in de hokken geplaatst.

21 Nederlandse DFKP-club

De **Nederlandse DFKP-club** is de speciaalclub voor oorspronkelijke duiven, lachduiven, diamantduiven, frankolijnen, kwartels en patrijzen in Nederland. Deze speciaalclub is aangesloten bij KLN (→ zie pagina 33). De leden van deze speciaalclub zijn liefhebbers en fokkers van de genoemde siervogels.

De belangstelling voor deze siervogels neemt toe. Het is daarom goed dat door bundeling van krachten in een speciaalclub het fokken en houden van deze dieren en de belangenbehartiging wordt gestimuleerd. Het doel van de speciaalclub is met elkaar de vier groepen siervogels in stand te houden en volgens standardeisen te fokken en te verbeteren.

Belangrijk is elkaar daarbij te helpen, anderen ook enthousiast te maken en plezier te beleven aan het houden, fokken en tentoonstellen van deze dieren.

De activiteiten van de speciaalclub zijn:

- stimuleren van het houden en fokken van de genoemde siervogelgroepen
- bemiddelen bij het kopen en verkopen van goede fokdieren
- begeleiden van nieuwe fokkers en liefhebbers
- promotie van de speciaalclub en haar activiteiten door publicaties in fokkersbladen, op tentoonstellingen, op websites en op andere manieren
- het publiceren van een nieuwsbrief (hardcopy en digitaal)
- uitzetten van prijzen op tentoonstellingen
- het publiceren en onderhouden van een eigen website
- organiseren van bijeenkomsten ter ondersteuning van haar leden
- belangenbehartiging van haar leden bij verenigingen, bonden, standaardcommissie en keurmeestervereniging.

Iedere liefhebber of fokker van frankolijnen en patrijzen kan lid worden van de '**Nederlandse DFKP-club**', de speciaalclub voor oorspronkelijke duiven, lachduiven, diamantduiven, frankolijnen en patrijzen.

Kijk op de website van de speciaalclub voor meer informatie en adressen: **www.dfkp.nl**

Nederlandse DFKP-club